

ΕΘΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

ΣΧΟΛΙΚΑΙ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ

Κατὰ τὰ πράσινα ἔτη, τὰ τόσον ἀφροσύνα ἀπὸ τοῦ παρόντος, ὅταν κάλυξ τῆς ζωῆς ἐφοίτων εἰς τὸ ταπεινόν, τὸ πενιχρὸν δημοτικὸν σχολεῖον ἐπαρχιακῆς πόλεως, ἢ ἑλληνικῆ παιδαγωγία ἦτο εἰς τὰ σπάργανα. Ἦτο ξηρά, ἀνιαρά, ἄψυχος διδασκαλία γραμμάτων. Τίποτε δὲν ἀπηϋθύνετο εἰς τὴν ψυχὴν. Τὸ ἦθος, ὁ χαρακτήρ, τὰ ἀγαθὰ ἢ τὰ κακὰ ὀρμέμφυτα ἔμενον ἀκαλλιεργητὰ ἢ ἀτροποποιήτᾳ ἀφίοντο εἰς τὴν ἐλευθέραν αὐτῶν ἀνάπτυξιν. Οὐδεμίαν κεντρικὴν ἰδέαν διεῖπε τὴν παιδαγωγίαν. Ἐμάνθανον τὰ παιδιά ν' ἀναγιώσκουν, νὰ γράφουν, νὰ ἀριθμοῦν. Ἡ καρδιά δὲν εἶχεν οὐδεμίαν πρὸς τὴν παιδαγωγίαν σχέσιν.

Οἱ διδάσκαλοι εἶχον ἀποκτήσει τὰ πενιχρὰ ἐφόδια, τὰ ὅποια τοῖς προσεπόριζον τὴν ὑψηλὴν ταύτην ἐντολήν, ἐκπαιδευόμενοι ὡς ἔτυχεν. Εἶχον μάθει τὰ ὀλίγα γράμματα, τὰ ὅποια ἐκαλοῦντο νὰ μεταδώσουν· τὰ μετέδιδον δὲ ὅσον ἠδύναντο κάλλιον, κατὰ τὸ μέτρον τῆς μεταδοτικότητος ἐκάστου, ἐνισχυομένης πάντοτε διὰ τῆς συνδρομῆς τῆς ράβδου, τοῦ δείκτου καὶ οὐχὶ σπανίως τοῦ βουρδουλα.

Ἐπῆρχον ἀκόμη διδάσκαλοι, οἱ ὅποιοι ἀνεμνήσκοντο ἀπὸ παραδόσεως καὶ αὐτοῦ τοῦ φάλαγγα· εἰς μάλιστα ὁ ἰδικὸς μου μᾶς ἔλεγεν ὅτι, ὅταν ἐκεῖνος ἦτο εἰς τὴν ἡλικίαν μας, οἱ διδάσκαλοι ἠμποροῦσαν νὰ ἀνοίγουν τὰ μάτια τῶν παιδιῶν, διότι εἶχον εἰς τὴν ἐξουσίαν των καὶ τὸν φάλαγγα. Ἐξ αὐτοῦ δὲ εἶχον μάθει καὶ τοὺς ἐξῆς στίχους :

Ἐγὼ δάσκαλο κακὸ
 κ' ἢ δασκάλα μου εἶν' κακὴ
 καὶ με δέρνει καὶ με σκοτώνει
 καὶ στὸ φάλαγγα με βαίνει.

Ἡ ἠθικὴ παιδαγωγία εἶχεν ἀνατεθῆ τότε εἰς τινὰ ῥητὰ γεγραμμένα ἐπὶ τοῦ τοίχου, τὰ πλεῖστα σχολαστικά, πρὸς τὰ ὅποια οἱ παιδικοὶ ὀφθαλμοὶ τῶν μαθητῶν εἶχον τοσοῦτον ἐξοικειωθῆ, ὥστε τὰ διάφορα τῶν γραμμάτων σχήματα καὶ οἱ ποικίλλοντες χρωματισμοὶ των, μελανες, κυανοὶ ἢ ἐρυθροὶ, ἐνεποιοῦν εἰς τὴν ψυχὴν των τὴν ἐντύπωσιν τοιχογραφικῆς διακοσμῆσεως.

Ἡ ποιητὴ μόνον ἐκυριάρχει εἰς τὸ παιδαγωγικὸν ἐκεῖνο σύστημα. Ἐπὶ πάντων ἡ ποιητὴ. Ἡ ἀμέλεια, ἡ ἀταξία, ἡ ὕβρις, ἡ ἀπροσεξία· τὰ ἐλαφρότερα καὶ τὰ φυσικώτερα σκιρτήματα τῆς παιδικῆς ψυχῆς, ὡς καὶ τὰ βαρύτερα ἠθικά

παραπτώματα τὰ ἐμφαίνοντα πρόωρον τῆς ψυχῆς πόρωσιν, τίς θὰ τὸ πιστεύσῃ; ἐτιμωροῦντο διὰ τῶν αὐτῶν κατ' εἶδος ποινῶν. Διέφερον μόνον ποσωτικῶς κατὰ τὴν βαρύτητα τοῦ παραπτώματος.

Καὶ ὅποιαί ποιναὶ! Ὅλαι ἢ ἐμπνεύσαι τὸν τρόπον τοῦ σωματικοῦ πόνου εἰς τὸν τιμωρούμενον ἢ σκοποῦσαι, θυσιαζομένης τῆς φιλοτιμίας καὶ τῆς ἠθικῆς φιλαυτίας τοῦ τιμωρουμένου, νὰ ἐμπνεύσωσι τὸν φόβον εἰς τοὺς συμμαθητάς.—Ἐν ἀκράτῳ δηλαδὴ ἐφαρμογῇ ἐπὶ τῶν ἀπαλῶν, τῶν ἀπλάστων ἔτι ψυχῶν ἢ ἀγριωτέρα, ἢ χυδαιοτέρα ποινικὴ θεωρία ἢ στηριζομένη εἰς τὴν ἐκφόβισιν καὶ τὸν παραδειγματισμόν.

Διὰ τοῦτο ὅλαι αἱ ποιναὶ εἶχον χαρακτῆρα θεαματικόν. Ὅλαι, ἂν δὲν εἶχον ὡς σκοπὸν, εἶχον ὅμως πάντοτε ὡς ἀποτελεσματὸν τὸν ἐξευτελισμὸν τοῦ μαθητοῦ πρὸ τῶν ὀμηλικῶν του. Αἱ ἐπιδεικτικαὶ ἐκεῖναι γονυκλισίαι ἐπὶ ὥρας εἰς τὸ ὕψος τῶν θρανίων· οἱ ραβδίμοι διὰ τοῦ δείκτου ἢ διὰ μᾶστιγος ἐπὶ τῆς τεταμένης παλάμης καὶ ἄλλαι ἐξευτελιστικώτεροι καὶ ταπεινωτικώτεροι πρὸς τοῦτο ἀπέβλεπον. Ἐνόμιζε τις ὅτι ἡ παιδαγωγία τοῦ καιροῦ ἐκεῖνου εἶχε προσφύγει εἰς τὰ ποινολόγια τῶν ἀρχαίων ναυτικῶν κανονισμῶν, δι' ὧν ἐπεζητεῖτο ἢ διὰ τοῦ τρόμου καὶ τῆς φρίκης τοῦ ἐξευτελισμοῦ διατήρησις τῆς πειθαρχίας τῶν πλοίων.

*

Ἐννοεῖται δὲ εὐχερῶς ὅποιοι ἦσαν οἱ καρποὶ τοιοῦτου συστήματος καὶ τοιαύτης μεθόδου ἐφαρμογῆς ποινῶν.

Ἡ καρδιά ἡ παιδικὴ ἀπεσκληρύνετο· ἡ αἰδῶς ἀφίπττατο ἀπὸ τῆς παιδικῆς ψυχῆς ἀποδιωκομένη ἀποτελεσματικώτερον ὑπὸ τῆς ποινῆς ἢ ὑπὸ τοῦ παραπτώματος. Ἄντι ταύτης ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν τοιούτων ποινῶν τὸ στυγνὸν μίσος, ὅπως στήσῃ τὴν ἔδραν του εἰς τὰ παιδικὰ στήθη.

Ἐνθυμοῦμαι μετὰ φρίκης ἔν εἶδος ποινῆς, περὶ τοῦ ὁποίου δὲν γνωρίζω ἂν ἦτο καθολικόν, ἀλλὰ τοῦ ὁποίου ὑπῆρξα μάρτυς αὐτόπτης ἐν τῷ δημοτικῷ σχολεῖῳ, ἐν ᾧ ἐφοίτησα.— Δὲν εἶναι ἐκ τῶν ποινῶν, αἱ ὅποιαι λησμονοῦνται.

Ἦτο ἡ ποινὴ τοῦ ἐμπτυσμοῦ. Τὴν ἐνθυμοῦμαι δὲ ἐπιβληθεῖσαν διὰ βαρὺ ἀληθῶς παράπτωμα κατὰ τῆς ἠθικῆς. Ἀλλὰ παράπτωμα ἀσυνοιδητόν, παράπτωμα ὀκταετοῦς ἡλικίας εἰς τὴν ὁποίαν, ὡς ἔμαθον μετὰ πολλὰ ἔτη, αὐτὸς ὁ ποινικὸς νόμος ἀρνεῖται τὸν καταλογισμόν.— Εἶμαι τόσῳ βέβαιος ἐκ τῶν ὑστέρων, ὅτι δι' ἄλλου συ-

στήματος νοθεσιών και εποπτείας, δι' εκκλήσεως εις την άγνότητα της παιδικής ψυχής, θα έσφίζετο ή ταλαίπωρος εκείνη μικρά ύπαρξις!

Αλλά τή έπεβλήθη ή ποιή του έμπυσμού. Τήν ένθυμοῦμαι δέ, ώς έν τήν βλέπω με όλας αὐτῆς τās λεπτομερείας.

Ο μαθητής έποποθετήθη γονυκλινής παρά τήν έδραν, έφ' ής εκάθητο μεγαλοπρεπής ο διδάσκαλος. Καί παρήλαυον πρό αὐτοῦ ανά εις με ρυθμικόν βήμα οι συμμαθηταί του και τόν ένέπτουον τόν οκταετή κακοῦργον. Κατ' άρχάς ή φυσιογνωμία του παιδός ένέφαινεν αίσθημα άλλόφρονος τρόμου. Ήτο ώχρόν ώς σουδάριον τό παιδίον εκείνο και ένόμιζε τις ότι θα κατέπιπτε νεκρόν· αλλά μετά τούς πρώτους έμπυσμούς επήλθεν άμέσως ή εξοικείωσις. Προσέβλεπεν έκαστον συμμαθητήν του άναιδώς με αίσθημα άπροκαλύπτου έχθρότητας· συμβόλαιον μίσους κατά της άνθρωπότητος υπέγραφε τήν στιγμὴν εκείνην ή έν επαναστάσει φιλαυτία της τρυφεράς εκείνης κάλυκος της ζωῆς.

Οί γονεῖς μου—ήγιασμένον να είναι τό χωμά των,— με άνέτρεφον κατά σύστημα, τό όποίον ίσως ήδύνατο να ονομασθῆ τότε πολύ νεωτεριστικόν.

Διά τουτο, καθ' ήν στιγμὴν διηρχόμην πρό του δυστυχούς συμμαθητοῦ μου, ώπλισθην με θάρρος, του όποίου δέν έθεώρουν έκμαυτόν δεκτικόν. Προσέβλεψα άτενωῶς τόν διδάσκαλον και τῶ εἶπον, ότι δέν θα πύσω τόν συμμαθητήν μου. Διακοπήσις τότε πρός στιγμὴν της ποιηῆς του, υπέστην τήν ποιήν δώδεκα ραβδισμῶν επί της παλάμης· παραδόξως όμως, άν και κατεφέροντο μετ' εξαίρετικῆς δυνάμεως και ειχε προσηλωθῆ ή προσοχή τῶν συμμαθητῶν μου επί της αυθαδείας μου, δέν ήσθάνθην ούτε άλγος, ούτε του όνειδους τό αίσθημα.— Εἶδον μόνον τούς μέχρι της στιγμῆς εκείνης στυγνοῦς οφθαλμούς του τιμωρουμένου να προσηλωθῶσιν επ' έμου πλέοντες εις δάκρυα και τό στήθος του αναπαλλόμενον υπό λυγμῶν. Αλλ' ή δρόσος αὐτῆς έν αυχμῶ μικρῆς εκείνης ψυχῆς απέξηράνθη άμέσως υπό τήν έπιφοράν του λιθός του μίσους, τό όποίον άνέθορεν επί της μορφῆς του, κατά τήν εξακολούθησιν της βδελυρῆς ποιηῆς.

Παρήλθον έτη πολλά, ότι ήμέραν τινά εἶδον τό ονοματεπώνυμον του παιδός εκείνου εις τό πρακτικόν του κακουργιοδικείου της αὐτῆς πόλεως. Εἶχε καταδικασθῆ εις εἰρκτῆν επί κλοπῆ διά ρήξεως.

*

Η καθεστηκυία γενεά, της οποίας δημιουργημα είναι ή ενεστῶσα κατάσταση, οὕτω κατά κανόνα εξεπαιδευθη ή ταλαίπωρος.

Και όμως όπόσον άνιαρά, όπόσον έπίμοχθα ήσαν τότε τά πρώτα έτη του μαθητικού βίου. Αί

ώραι της καθείρξεως και της έν άκίνησις προσηλώσεως του μαθητοῦ ήσαν πολλῶ άφρονώτεραι· έμόχθει, άπεστήθιζεν, έτυραννείτο πολύ περισσότερον. Οὐδεμία παιδιά, οὐδεμία σωματικῆ άσκησις, οὐδεμία ψυχαγωγία. Εἶχομεν συνηθίσει να θεωρῶμεν αὐτό τουτο τό σχολείον ώς τήν βαρυστάτην τῶν ποιῶν· ειχομεν εξοικειωθῆ να υπολαμβάνωμεν πάντα κανονισμόν, πᾶσαν υποχρέωσιν, πᾶν ὅ,τι ήτο καθήκον, καθ' ὃν τρόπον αἱ έννοιαι αὐται ένωφθαλμιζοντο εις τās ψυχῆς ήμῶν, ώς βάρη, ώς τόσας επιβουλῆς κατά της έλευθερίας ήμῶν, κατά τῶν δικαιομάτων του άτομισμού μας.

Εν τῶ πρώτῳ έαρι του βίου, όπου σκιρτᾷ ή ζωή, όπου ή χαρά και ή παιδιά είναι εξ ίσου άπαραίτητα, ὅσον ο άτμοσφαιρικὸς αήρ, τό σχολείον τά προσέγραφε πάντα ταῦτα· αὐτό τό μειδιάμα ήτο άμάρτημα. Εδημιούργει ή παιδαγωγία, άν ήδύνατο να αξιῶσῆ τό όνομα τουτο, γεροντικά παιδιά, στυγνά, όπλιζόμενα τήν κρυψίνοιαν, δεχόμενα τήν άνταύγειαν ὄλων τῶν έλαττωμάτων, ὄλης της δυστροπίας, ὄλων εἰ τῶν κακιῶν της ήλικίας, ήτις ειχε κληθῆ να τά διαπλάσῃ· ακριβῶς τό αντίθετον εκείνου, ὅπερ εἶχῆται περί τῶν ανθρώπων ο θεάνθρωπος, όταν τούς προσεκάλει να ομοιάσουν τά παιδιά.

Αν ή καθεστηκυία γενεά, οὕτω παιδαγωγηθεῖσα, εδημιούργησε τόσῳ θλιβεράν τήν τύχην του έθνους, άν υπῆρξεν άτολμος, έστερημένη ιδεωδῶν, ένδεῆς τῶν στοιχειωδῶν γνώσεων τῶν καθηκόντων του χριστιανοῦ, του Έλληνοῦ, του πολίτου, του κοινωνικοῦ ανθρώπου, τά όποία μόνον ή τρυφερά καρδιά τῶν πρώτων του βίου εἰτων, ώς νωπή φωτογραφικῆ πλάξ εισδέχεται και διατηρεῖ δι' ὄλου του βίου, άν απέλειπεν αὐτήν τό φρόνημα, τό πνεῦμα τῶν θυσιῶν, τό φίλαλλον, ή θρησκεία του Θεοῦ και ή θρησκεία της πατρίδος, μή βάλωμεν κατ' αὐτῆς λίθον, ὡμεν επιεικείς.

Τοιαύτην τήν ειχε διαπλάσει παιδαγωγία φονεύουσα τήν ψυχῆν, παιδαγωγία τελοῦσα έν απολύτῳ άσυνειδησίῳ του σκοποῦ και του προορισμοῦ αὐτῆς. Και ὅπως δέν δύναται τις να ζητῆ ευθύνας διά τās φυσικῆς ὁρμῆς τās από τά κληρονομικότητος, οὕτως άνεύθυνος εἶνε και ή ψυχῆ, τήν ὁποίαν άντι να στρεβλώσῃ ή φύσις, άντι αὐτῆ να τήν καταστήσῃ εκφυλον και άνισόροπον, τήν έστρέβλωσεν έλαττωματικῆ παιδαγωγία.

*

Δέν έτιμᾶτο τότε ο διδάσκαλος· ή πολιτεία απέβλεπε πρός αὐτόν οὐχι ώς πρός δημιουργόν του έθνικοῦ μέλλοντος, αλλά ώς πρός ταπεινόν δημόσιον υπάλληλον μικρόν απέχοντα τῶν δημοσίων υπηρετῶν, τόν όποίον περιεβαλλεν ή άστοργία και ή έγκατάλειψις, και ὃν ευρισκον

προχειρότερον θυμα ὄλα τά ταπεινά συμφέροντα του έσχάτου ανθρώπου, εις ὃν ήθελε προσκρούσει ποτέ ο διδάσκαλος. Αλλά και ο διδάσκαλος έτέλει τότε κατά κανόνα εις τό ύψος της τοιαύτης εκτιμήσεως της πολιτείας κατά τούς χρόνους εκείνους, οι όποιοι παρεσκευασαν χρόνους ενεστῶτας τόσῳ δυστυχεί. Δέν γραφομεν δε τουτο διά να τούς μεμφθῶμεν· ή πολιτεία τούς ειχε διαπλάσει αξίους του ὄλου περιβάλλοντος· αὐτῆ τούς ειχε μορφώσει και τούς ήθελε τοιούτους.

*

Αλλά νῦν θα έρωτήσῃ τις, πρός τί ή ειδεχθῆς αὐτῆ εικῶν του παρελθόντος;

Τήν εγραψα οὕτω προχειρως, άπλῆν διά μουλυθίδος σκιαγραφίαν, άνευ χρωμάτων και με μόνην τήν φωτοσκίασιν τῶν αναμνήσεών μου, διότι θεωρῶ εξόχως διδακτικῆν τήν άνατομίαν του παρελθόντος. Ίδιως, όταν τό παρελθόν τουτο είναι τόσῳ παθολογικόν... ή διδακτικῆ σημασία της είναι ίση πρός τήν τῶν παθολογικῶν παρασκευασμάτων τῶν ανατομείων.

Νῦν ὅτε ο διδάσκαλος άνῆλθεν εις τήν περιωπήν αὐτοῦ τήν ύψηλήν, ὅτε ή πολιτεία τόν περιβάλλει διά πάσης τιμῆς και πάσης αναλόγως πρός τούς πόρους της και τήν κατάστασιν της εφικτῆς εξασφαλίσεως, νῦν ὅτε παιδαγωγείται εις φρόνημα, ὅτε αληθῆς ιεροφάντης του έθνους και θεματοφύλαξ τῶν ελπίδων του, γνωρίζει τήν άποστολήν αὐτοῦ, γνωρίζει τό μέγεθος της έντολής του, νῦν ὅτε ή παιδαγωγία δέν είναι πλέον γραμματικῆ τροφοδοσία του νοῦ, άλλ' αὐτόχρημα καλλιτεχνία έμφύχων τελείων, πλαστικῆ ψυχῶν και καρδιῶν, δέν είναι άσκοπον από της κορυφῆς εις τήν άνῆλθε να επισκοπῆ τās σκολιάς του παρελθόντος τριβους και τās πλάνας του και τά σκότη του και τά σφάλματά του.

Πολλά και εκ της μελέτης του παρελθόντος τουτου θα διδαχθῆ· οὐχι πρός μίμησιν, άλλ' ὅπως τά άποσύγη.

Και ὅ,τι έν τῶ παρελθόντι υπῆρξε σκότος και ὅ,τι έφερον εις ναυάγια, είναι φάρος διά τό παρόν, ὀδηγοῦν ήμᾶς καθ' ὃν τρόπον πάντες οι φάροι, τούς όποίους οι πλέοντες ὀφείλουν να... άποφεύγουν, επιμελῶς εκκλίνοντες απ' αὐτῶν, έν τῆ πορείᾳ των.

E*

ΣΤΙΧΟΙ

Από τόν σπόρο τόν μικρό δένδρο μικρό φυτρώνει
Κι' ὀλίγο ὀλίγο πειθ πλατῦ τόν ίσκιον του άπλώνει.
Αλλ' ὅμως, ὅσον κι' άν γενρᾷ κι' ὅσον κι' άν μεγαλώνη,
πάντα του σπόρου ή ζωῆ θα μένη 'ς τά κλάδιά του.

Ετσι γεννᾶται ο άνθρωπος και ζῆ και άποθνήσκει.
Κι' ὅσον κι' άν ζήσῃ, τό παιδί 'ς τόν γέρον πάντα μνήσκει.
Κ' είναι γλυκειά παρηγορία κανείς να ξαναορίσῃ
'ς τά γρασμένα στήθη του τήν παιδικῆ καρδιά του.

Δ. ΒΙΚΕΛΑΣ

* Η κατωτέρω αληθῶς εξαίρετος διάλεξις περί του Στρατιωτικοῦ Καθήκοντος εγένετο έν τῆ γαλλικῆ στρατιωτικῆ σχολῆ του Σαιν Σῦρ υπό του καθηγητοῦ της Σορβόννης Λιμιλίου Βουτροῦ. Ένομίσαμεν ότι παρέχομεν εξόχως ένθικόν άνάγνωσμα δημοσιεύοντες μετάφρασιν αὐτῆς έν τῆ «Εθνικῆ Ἀγωγῆ». Σ. τ. Δ.

ΤΟ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΝ ΚΑΘΗΚΟΝ

Ότε προσεκληθῆν να ὀμιλήσω πρός ὑμᾶς περί του στρατιωτικοῦ καθήκοντος, κατά πρώτον, ὀμολογῶ, εὑρέθην εις άμηχανίαν. Τί πρός ὑμᾶς αἱ γενικαί και μεταφυσικαί ιδέαι, αἱ άπασχολοῦσαι τό πνεῦμα του φιλοσόφου; Ὑμεις παρασκευάζεσθε διά τό πρακτικόν σταδίον, πλῆν ὃε τῶν θετικῶν και τεχνικῶν γνώσεων, τό παράδειγμα τῶν πρακτικῶν ανθρώπων, και μόνον τουτο, δύναται να σας διδάξῃ τά κατά τήν εξάσκησιν του επαγγέλματός σας. Αλλά μετά τινα σκέψιν ένόησα πόθεν ὀρμήθητε εις τήν άπόφασιν της. Αἱ φυσικαί δυνάμεις, ή επιστήμη, ή τεχνικῆ και επαγγελματικῆ μόρφωσις δέν εἶνε τό πᾶν έν τῶ πολέμῳ. Στοιχείον υπέρτερον έν αὐτῶ διαμένει πάντοτε ή ήθικῆ δύναμις. Η άπομάκρυνσις του Grouchy, ή βραδύτης του Ναπολέοντος εις τό να συνάψῃ τήν μάχην και ἄλλοι παρόμοιοι λόγοι φέρονται πρός εξήγησιν της ήττης του Βατερλώ· άλλ' ίνα ή εξήγησις ή πλήρης και αληθῆς, πρέπει να προστεθῆ ότι ο Αὐτοκράτωρ ήρχετο εις τό Βέλγιον έν ήθικῆ άπεθαρρύνσει. Η λεπτομερῆς μελέτη τῶν αἰτίων έν τῆ ιστορίᾳ του πολέμου φέρει πανταχοῦ εις τό αὐτό συμπέρασμα. Η ήθικῆ δέ αὐτῆ δύναμις ὡς ύψιστην αὐτῆς πηγὴν έχει τήν πίστιν εις τινα ιδέαν, τήν άφοσίωσιν εις σκοπόν θεωρούμενον δικαίον και μέγαν, ή άκόμη τόν έρωτα της δόξης και της άθανασίας, ήτοι συντόμως αὐτῆν τήν ανθρωπίνην καρδίαν έν τοῖς κυριωτάτοις αὐτῆς συναισθήμασι λαμβανομένην. Τις λοιπόν ανθρωπος θα ετόλμα να θεωρήσῃ εαυτόν ζένον πρός τās άρχάς της στρατιωτικῆς άρετῆς; Και ὃη ο φιλόσοφος, ὅστις έργον έχει ν' αναλύῃ τήν έσωτερικῆν λειτουργίαν της ανθρωπίνης σκέψεως και βουλήσεως, δέν εὑρίσκει θαυμάσιον αντικείμενον μελέτης έν τῆ λαμπρᾷ ταύτῃ εκφάνσει της υπεροχῆς του πνεύματος υπέρ τήν ὕλην; Αντίρρησις τις έν τούτοις επέρχεται εις τό πνεῦμά μου. Εἶνε ἄρα γε καλόν, εἶνε επίκαιρον να γίνηται συζήτησις περί τῶν άρχῶν του στρατιωτικοῦ καθήκοντος; Δέν υπάρχει κίνδυνος, ένῶ ζητοῦμεν να δεῖξωμεν κατά πόσον τό καθήκον τουτο εἶνε δεδικαιολογημένον, να εξασθενίσωμεν και διά της άμφιβολίας να κλονίσωμεν τό συναισθημα αὐτοῦ; Η πίστις δέν εἶνε ίσως άσφαλεστέρα και ισχυροτέρα ὄλων τῶν συλλογισμῶν ήμῶν; και δέν άρκεί να έχωμεν έν τῆ καρδίᾳ ήθικῆν βεβαιότητα περί της πραγματι-

κόπητος και του άπαραβιάστου του προκειμένου καθήκοντος ;

Η αντίρρησης είνε αληθώς σοβαρά, και τοιούτη, ώστε να έμβάλη εις διαταγμούς τον φιλόσοφον, εάν κατά τύχην άποτεινήται εις πνεύματα, άτινα άκόμη όλίγον τυραννεί ή ανάγκη της σκέψεως και της έρευνης. Είνε νόμος της φύσεως, ότι ο άνθρωπος αρχίζει κατά πρώτον να ένεργή συμφώνως προς τας έμφύτους όρμους. Άλλ' είνε και έτερος νόμος, ότι έρχεται τέλος ήμερα, όποτε την κατά φυσικήν όρμήν ένεργειαν ταύτην υπεβάλλει υπό την σκέψιν αυτού, και δέν στέργει να εξακολουθή αυτήν άλλως, ειμή εάν συμφωνή και προς τό λογικόν του. Τις δέν δύναται ν' άρνηθή ότι τοιαύτη είνε σήμεραν ή ήθική κατάστασις παντός καλλιεργείας τυχόντος πνεύματος ; Δέν έδημιουργήσαμεν ήμεεις αυτήν άνετύχη αυτομάτως, και εξακολουθεί όσημέραι να επιδιώδη τεραστίας. Είμεθα ήναγκασμένοι λοιπόν να συζητώμεν, ν' άποδεικνύωμεν και εκεί, όπου θα έπεθυμούμεν μόνον να πιστεύωμεν. Και ούτως ή φιλοσοφία έπεκτείνει την έλευθεραν αύτης έρευνας και επί ανθρώπινην άσχολίαν, ήτις έν αρχή ήτο όλως ξένη προς αυτήν.

Διά των σκέψεων τούτων ένεθάρρυνα έμαυτόν, και ήδη θα προσπαθήσω να εκπληρώσω την άνατεθειάν μοι έντολήν αναλύων την ανθρώπινην άποψιν και τας λογικάς αρχάς του στρατιωτικού καθήκοντος.

Α'

Θά διημιλήσω προς ύμεις περί του στρατιωτικού καθήκοντος, ως σήμεραν παρουσιάζεται, ήτοι περί του στρατιωτικού καθήκοντος έν έθνικώ στρατώ, εως ο ήμέτερος. Προς τί δέν προσδιορισμός ούτος ; Μή τό στρατιωτικόν καθήκον μετεβλήθη ; Μή ο στρατιώτης όφείλει, ίνα γνωρίζη τά χρέη του, ν' άπιβλήθη προς την εκάστοτε μεταβαλλομένην μορφήν της κοινωνίας και του πολιτεύματος ; Ούχι βεβαίως· ότι τό στρατιωτικόν καθήκον δέν μετεβλήθη, θ' άποδεικνυσεν εις ήμεις, εάν ήτο ανάγκη, ή σύγκρισις της έν τώ παρόντι αντίληψεως αυτού προς την έν τώ παρελθόντι. Παρά πάσας τας έπελθούσας μεταμορφώσεις, έν τε τη κοινωνία και τώ στρατώ, και πάλη και νυν δέν δύναται να όρισθή άλλως ή ως παράδειγμα μεν παρά τώ στρατηγώ, ύπακοή δέν παρά τώ στρατιώτη. Τό ότι ο στρατευόμενος είνε συγχρόνως πολίτης, και μάάλιστα έν πολιτεία έπιτροπέυση την έλευθεραν συζήτησιν, τούτο κατ' ούδέν μετέβαλε τον όρισμόν του καθήκοντος. Αί ήμέτεροι έπαναστάσεις, αί τσαύτα ανατρέψασαι, δέν έθιξαν την στρατιωτικήν πειθαρχίαν, ως σαφώς μαρτυρεί ή διάταξις εκείνη του νόμου, καθ' ήν τά εκλογικά δικαιώματα του πολίτου άναστέλλονται, έφ' όσον ύπηρετεί έν τώ στρατώ.

Τό στρατιωτικόν καθήκον δέν μετεβλήθη, διότι δέν δύναται να μεταβληθή. Η ούσία αυτού σχετίζεται προς αυτήν την φύσιν των πραγμάτων, και δια τούτο δύναται να υπεβληθή εις θεωρητικήν τινα μελέτην και έρευναν.

Τό αίτιον τό παράγον και καθορίζον αυτό είνε ο πόλεμος, του όποιου ή έννοια είνε λίαν άπλή και, όποιαιδήποτε και άν ώσιν αί περιστάσεις, πάντοτε ή αυτή. Ο πόλεμος είνε πάλη ένοπλος μεταξύ δύο αντιπάλων μερών, εκαστον των όποιων έπιζητεί να υπεβάλλη την βούλησιν του επί τό έτερον.

Ποιον δέν είνε τό προς έπιτυχίαν μέσον ; Η δύναμις. Και ποιοι οι όροι της έν τη δυνάμει ύπεροχής ;

Περί υλικών πραγμάτων προκειμένου, βλέπομεν ότι ή δύναμις είνε ή συνδρομή δύο στοιχείων, του αριθμού και της όργανώσεως. Φυσική δύναμις είνε ή συσώρευσις στοιχείων ένεργείας, άτινα μένουσιν άποτεταμιευμένα μέχρι της στιγμής, καθ' ήν αί περιστάσεις κατά τό μάλλον ή ήττον άποτόμως άφίνουσιν αυτά έλευθερα. Εκαστον στοιχείον, καθ' έαυτό, είνε άσήμαντον, συνεργούν δ' όμως μετ' άλλων καθίσταται άποτελεσματικόν. Και όσω πλουσιώτερα και άρμονικότερα είνε ή όργανώσις, τόσοσιν πλείονα δύναμιν άποκτά ο αριθμός. Ο εύθραυστος όργανισμός του φυτού ζή και άναπτύσσεται και έν τώ βράχω· αίτιον δ' ένταύθα δέν είνε δημιουργία δυνάμεως, άλλ' ή άρμονική ένεργεια αριθμού δυνάμεων, αίτινες πάσαι τείνουσιν εις τό αυτό άποτέλεσμα.

Υπάρχει βεβαίως μεγάλη διαφορά των όρων της δυνάμεως έν τη συγκρούσει της υλικής φύσεως και έν τη συγκρούσει των ανθρώπινων μαζών. Έν τη δευτέρω ο αριθμός έχει φανερώς δευτερεύουσαν σημασίαν· είνε μικρού άξιος έν συγκρίσει προς την βούλησιν, την άνδρείαν, την ψυχραιμίαν, την ενεργητικότητα, την ευφυίαν, έν ενί λόγω προς την ήθικήν αξίαν. Η ιστορία διδάσκει ότι καθόλου ή νίκη άνήκει πολλώ μάλλον εις τας καλās στρατιάς ή εις τας πολυαριθμούς. Τούτο ήθέλησε ν' άποδείξη και ο λοχαγός Βέρνδ έν λεπτομερεί μελέτη έπιγραφομένη. « Ο αριθμός έν τώ πολέμω ». Έν Άουερστέτ, έν Δρέσδη, έν Ίγκερμαν έμαχόμεθα εις κατά δύο.

Άλλ' ή ύπεροχή αύτη των ήθικών δυνάμεων πρέπει να έρμηνευθή όρθώς.

Κύριον έν τώ πολέμω είνε να είνε τις ισχυρότερος κατά την κρίσιμον στιγμήν, έν τη κρίσιμω θέσει. Σκοπός έν αύτῷ δέν είνε ή έπίδειξις άτομικής άνδραγαθίας και ή ικανοποίησις άτομικής φιλοδοξίας, σκοπός είνε ή νίκη. Προς έπιτυχίαν δ' αύτης ο κύριος όρος είνε στενός σύνδεσμος μεταξύ των διαφόρων διοικητικών όργάνων, ή συμφωνία, ή άρμονία ή πηγάζουσα εκ της κοινης ύποταγής των μερών εις τό όλον, της κοινης

αυταπαρνήσεως των άτόμων πρό της σκέψεως του υπερτάτου άρχοντος και του κοινού σκοπού, έν πάντες όφείλουσι να έχωσι πρό όφθαλμών. Είνε βεβαίως τι ύψηλόν και ώραίον και ή τόλμη και ή γενναιότης, ήν έμπνεί ή άπελπισία εις τον άναμένοντα τό παν εκ των ιδίων δυνάμεων. Άλλά τό άκρον τούτο, καθ' ο και αυτός ο ήρωϊσμός κινδυνεύει να καταστή μάταιος, είνε ακριβώς ή κατάστασις, ήτις πρέπει να προληφθή, δύναται δέν να προληφθή μόνον δια της συνειδησεως. Άνάγκη λοιπόν εξ άπαντος τά άτομα να έχωσιν άνδρείαν, άλλ' αύτη δέν αρκει, ανάγκη και να μεταχειρίζωνται αυτήν έν κοινή συμπράξει μετὰ του όλου, ούτινος μέρος άποτελοῦσιν, ως τά μέρη έν τινι μηχανισμῷ. Άνάγκη ο άρχηγός και της άφοσίωσεως του στρατού, οι δέν στρατιώται να γνωρίζωσιν ότι ο άρχηγός δέν προτίθεται άτομικόν τινα σκοπόν, άλλ' ότι είνε ο άφοσιωμένος ύπηρέτης του κοινού σκοπού. Άρετή τις λοιπόν του όλου, άμοιβία τις παρόρμησις άποτελοῦσιν έν τῷ πολέμῳ τό έλέγγυον της έπιτυχίας.

Είνε δέν άξιον παρατηρήσεως ότι και αί άτομική άρεται έπαυζάνονται μεγάλως δια της άμοιβίας έμπιστοσύνης. Μοίρα στρατού, παρ' ης ζητείται γενναίον διάθεμα έπιθέσεως ή άμυνα κρτερά, θα δείξη πολύ περισσοτέρην τόλμην και κρτερίαν, εάν γνωρίζη ότι οι συνάδελφοι θα σπείσωσιν έν ανάγκη να την βοηθήσωσιν, παρά εάν αισθάνηται έαυτήν ήθικῶς μεμονωμένην. Ο Ναπολέων έπεμπεν εις τό πεδίον της μάχης στρατεύματα, άν και ταύτα δέν ήδύναντο να φθάσωσιν έγκαιρώς και να μετάσχωσι της μάχης, διότι ένόει, όποιον νέον θάρρος θα ένέπνεεν εις τούς μαχομένους και μόνη ή άγγελία της προσεγγίσεως αυτών.

Υπερτεραι λοιπόν ήθικαι δυνάμεις έν τῷ πολέμῳ δέν είνε ακριβώς ή άνδρεία και ή δραστηριότης των άτόμων ίδια, άλλά πολλῷ μάλλον ή ένωσις των ψυχών ή πολλαπλασιαζουσα την δύναμιν εκάστου δια της δυνάμεως πάντων. Αί ήθικαι δυνάμεις είνε κατ' ούσίαν αί δυνάμεις της ένοποιήσεως, της συνοχής, της συντάξεως. Αύται μεταμορφοῦσι και ζωοποιουσι τον αριθμόν, άλλά προϋποθέτουσιν αυτόν.

Η δέν ένοποιήσις και σύνταξις των ανθρώπινων δυνάμεων, πλην εις εξαιρετικās τινας περιστάσεις, δέν παράγεται αυτομάτως, ως ή των άσυνειδήτων δυνάμεων έν τοις μεγάλωις φυσικῶις φαινομένωις. Ο νοῦς, ο τον τίτλον της ανθρώπινης ευγενείας άποτελών, στρέφει εύθύς τό πρώτον την προσοχήν του άτόμου προς έαυτό δια του εγωϊσμού, του ύπολογισμού της ιδιαίτερας εκτιμήσεως της ζωής και της άναπαύσεως, της υπερτάτης περι της ίδιας ύπάρξεως μερίμνης.

Ο δέν εγωϊσμός δέν είνε αρχή ένοποιήσεως, άλλά διαιρέσεως. Η ένοποιήσις λοιπόν των ανθρώπων, ίνα ή βεβία και σταθερά, πρέπει να ενιδρυθή ασφαλώς. Παράγον της άναγκαίας ταύτης ένοποιήσεως της έναντίας εις τας εγωϊστικās τάσεις του ανθρώπου είνε ή πειθαρχία. Αύτη άποτελεί την δύναμιν των στρατιών, εις ταύτην συγκεφαλιούται τό στρατιωτικόν καθήκον.

Τί δέν είνε ή πειθαρχία ; Είνε έν πρώτοις εύπειθεια και ύποταγή· είνε μάάλιστα παθητική εύπειθεια. Η λέξις αύτη ίσως θα φανή εις τινας λίαν ισχυρά· διότι ίσως θα νομισώσιν ότι δύναται να συμβῆ, ώστε ή όρθότης και ή νομιμότης διαταγής τινος να είνε άμφισβητήσιμος. Δύναται αληθώς τούτο να συμβῆ, άλλά και πάλιν ή ύπακοή διαμένει ούδέν ήττον ύποχρεωτική. Η διαταγή είνε δια τον στρατιώτην, ο,τι ο νόμος δια τον πολίτην. Ο δέν Σωκράτης, ο άπόστολος ούτος της έλευθερας έρευνης, καταδικασθείς άδίκως και παρακινούμενος να υπεκφυγή τό κράτος του νόμου, λέγει εις τούς μαθητάς του· « Δίκαιοι ή άδικοι οι νόμοι της πατρίδος είνε άπαραβίαστοι. Ο πολίτης, ο δι' αυτών ών πολίτης, εξαπιστάμενος κατ' αυτών διαπράττει άμαρτημα ». Τοιούτον είνε τό θέμα της θευμασίας προσωποποιήσεως των νόμων έν τῷ Κρίτῳ του Πλάτωνος. Η παθητική ύπακοή είνε καθήκον του στρατιώτου, διότι αύτη μόνη δύναται να ασφάλιση την ένότητα, άνευ της όποιας δέν ύπάρχει δύναμις.

Άλλά τότε ο στρατιώτης είνε δύναμις υλική, άνάλογος προς τό όπλον, όπερ φέρει ; Ουδαμῶς. Η θέλησις του στρατηγού δέν άποτεινεται εις τό σώμα, άλλ' εις την θέλησιν και την διάνοιαν του ύποτεταγμένου αυτώ. Ούτος τότε ύπακούει αληθώς, όταν μη άρκούμενος εις την κατά γραμμακ συμμόρφωσιν προς την διαταγήν αντιλαμβάνηται και του πνεύματος αυτης. Διό δέν περιορίζεται εις τό να ύπακούη τούτο μόνον όσον είνε ακριβώς άναγκαίον προς τυπικήν εκπλήρωσιν του καθήκοντος και άπαλλαγην από της ευθύνης, άλλά προσπαθει να έπιτύχη άποτελέσματα πλήρη του προτεθέντος αυτώ σκοπού. Περιληπτική τις διαταγή διδεται εις αυτόν· αντιλαμβάνεται αυτης παραχρημα, αναπτύσσει καθ' έαυτον εισόων μετ' ευφυείας εις την σκέψιν του στρατηγού. Ούτος έπιτάσσει τελικόν τινα σκοπόν, εκείνος έπινοεί τά μέσα, τας λεπτομερείας της εκτελέσεως, και έν τη σφαίρα της ενεργείας του άποφασίζει και αυτός, επαρκεί εις εκυτόν, αναδέχεται ή άδιαφορεί προς την ευθύνην.

Και ούτως ή στρατιωτική πειθαρχία δέν είνε απλώς παθητική ύπακοή, είνε συνάμα και αυτόβουλος σκέψις και άφοσίωσις, είνε αυτός ο άνθρωπος θέτων εις ενεργειαν πάσας αυτού τας δυνάμεις μετὰ ζήλου και αγάπης προς πραγματοποίησιν του άνατεθέντος αυτώ έργου.

Ἡ ἀληθὴς πειθαρχία εἶνε παθητικὴ ὑπακοὴ συνδυαζομένη καὶ μετὰ πρωτοβουλίας μὴ ἀναιρούσης αὐτήν. Ὑπάρχει πάντοτε ἐν τῇ πράξει μεταξύ τῆς δοθείσης διαταγῆς καὶ τῶν ὄρων τῆς ἐκτελέσεως αὐτῆς χάσμα τι· ὃ δὲ θέλων ὀρθῶς νὰ ὑπακούῃ ἀναπληροῖ ἀφ' ἑαυτοῦ ὅ,τι εἶνε ἀναγκαῖον εἰς τὴν πραγματοποίησιν αὐτῆς.

Ἡ πειθαρχία ἐν τέλει δὲν εἶνε ὁ καθαρῶς ἐξωτερικὸς καὶ ὕλικός ἐκεῖνος σύνδεσμος, ὡς φαντάζονται τινες ἐπίστε. Καὶ εἶνε μὲν ἀναμφιβόλως αὕτη ἐν πρώτοις ὑποταγὴ καὶ εὐπειθεῖα, ἀλλ' εἶνε καὶ τι πλεόν. Αὕτη προϋποθέτει ἀφ' ἑνὸς μὲν παρὰ τῷ διατάττοντι τὴν ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς ὑπ' αὐτόν· διότι πρέπει ὁ διατάττων νὰ γνωρίζῃ ὅτι οὗτοι θὰ τὸν ἀκολουθήσωσιν, ὅτι καὶ μακρὰν τοῦ βλεμματός του θὰ συμμορφωθῶσι πρὸς τὰς διαταγὰς του μετὰ ζήλου καὶ νοημοσύνης· ἀφ' ἑτέρου δὲ προϋποθέτει παρὰ τοῖς ὑπακούουσιν τὴν πρὸς τὸν στρατηγὸν ἐμπιστοσύνην, ἣν δύνανται νὰ ἔχωσι μόνον, ἐὰν ἡ ἀφοσίωσις, ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ ἰκανότης τοῦ στρατηγοῦ εἶνε ἀνώτεραι πάσης ὑποψίας. Καὶ συντόμως ἡ πειθαρχία εἶνε ἐμπιστοσύνη ἐκάστου πρὸς πάντας καὶ πάντων πρὸς ἕκαστον, εἶνε ἡ πραγματοποίησις τῆς ἠθικῆς ἐκείνης ἐνότητος, ἣτις πορίζει τὴν ἀληθῆ δύναμιν.

Τοιοῦτον εἶνε τὸ στρατιωτικὸν καθῆκον, καθ' ὅσον ἀπορρέει ἐξ αὐτῆς τῆς ἐννοίας τοῦ πολέμου. Διαμένει δὲ τὸ αὐτό, εἴτε μισθοφορικὸς εἶνε ὁ στρατός, εἴτε ἐθνικὸς, εἴτε ἐξ ἐπαγγέλματος στρατός. Δύνανται τις μάλιστα νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ μὴ ὢν ἄλλο τι ἢ στρατιώτης λαμβάνει βαθμηδὸν ἐννοίαν τοῦ πολέμου, ἣτις δύναται νὰ καταστήσῃ δι' αὐτὸν τὴν βίαν ἥττον ἀναγκαίαν, ἐνῶ ὁ ἀποσπώμενος προσκαίρως ἀπὸ τῶν ἀστικῶν αὐτοῦ ἀσχολιῶν δὲν δύναται νὰ καταστῇ στρατιώτης ἄλλως ἢ δι' ἐπιδράσεως ἐνεργοῦ ἀκουμένης ἐξωθεν ἐπὶ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν βούλησιν αὐτοῦ.

Τί λοιπὸν ἔχομεν ἰδιαίτερον νὰ εἴπωμεν περὶ τοῦ στρατιωτικοῦ καθήκοντος κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους; Δὲν ὑπολείπεται ἄρα μόνον νὰ καταδείξωμεν τὸ ὁμοιόμορφον τῆς ἀντιλήψεως αὐτοῦ διὰ μέσου τῶν αἰώνων, ὅπως καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου δηλωθῇ, πλὴν τοῦ ἀναμφισβητήτου αὐτοῦ χαρακτήρος, καὶ τὸ ἀξίωμα καὶ τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ; Ἄλλ' ἐν τούτοις εἶνε ἀδύνατον αἰ βαθεῖα μεταβολαὶ αἰ ἐπιγενομένης εἰς τὴν ἡμετέραν κοινωνίαν ἀπὸ ἐνὸς αἰῶνος νὰ μὴ ἐπέδρασαν ἐπὶ τοὺς ὄρους τοῦ στρατιωτικοῦ πνεύματος, ὅταν μάλιστα λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ὅτι διὰ μιᾶς τῶν μεταβολῶν τούτων ἀκριβῶς ἐπεβλήθη τὸ στρατιωτικὸν καθῆκον εἰς πάντας τοὺς πολίτας καὶ ἐταυτίσθη ὁ στρατός πρὸς τὸ ἔθνος. Ἄς ἴδωμεν, ὅποια ὑπῆρξεν ἡ ἐπιδράσις αὕτη.

Β'

Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι τὸ στρατιωτικὸν καθῆκον, καθ' ἑαυτό, οὔτε μετεβλήθη, οὔτε ἠδύνατο νὰ μεταβληθῇ. Ἄλλὰ τοῦ καθήκοντος αὐτοῦ, λαμβανομένου ἐν τῷ τύπῳ τοῦ ὄρισμου αὐτοῦ, πρέπει νὰ διακρίνωμεν καὶ τὴν ἀρχὴν, ἐφ' ἣς στηρίζεται, καὶ τὸ ἐλατήριον τὸ ὠθεῖν ἡμᾶς εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν αὐτοῦ. Ἐπὶ ταύτην λοιπὸν τὴν ἀρχὴν καὶ ἐπὶ τὸ ἐλατήριον τοῦτο ἡ μεταμόρφωσις ἡ ἐπιγενομένη εἰς τὴν κοινωνίαν ἐπέδρασε σημαντικῶς.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ στρατιωτικοῦ καθήκοντος ἐν στρατῷ μὴ ταυτιζομένῳ πρὸς τὸ ἔθνος εἶνε ἡ δύναμις, ἡ τὸ συμβόλαιον, ἡ ἡ διαταγὴ καθιδρυμένης ἀρχῆς. Καὶ αἱ τρεῖς αὗται ἀρχαὶ δύνανται νὰ ἔχωσι πρακτικὴν ὠφέλειαν καὶ εὐγένειαν, τὴν ὑψίστην δ' αὐτῶν ἔκφρασιν νὰ εὐρίσκωσιν ἐν τῇ στρατιωτικῇ τιμῇ, αἰσθηματικῇ οὐχὶ ἀναξίῳ ἐκλεκτῆς ψυχῆς. Ἄλλ' ἡ κοινωνικὴ μεταμόρφωσις δὲν ἠράνισε τὰς ἀρχὰς ταύτας, διότι ἡ κυβέρνησις προφανέστατα συνταυτίσθησά πρὸς τὸ ἔθνος, εἶνε δύναμις νόμιμος, εἰς ἣν ὀφείλομεν πίστιν καὶ ὑπακοήν.

Ἄλλ' ἡ συνταυτίσις στρατοῦ καὶ ἔθνους, μετάγουσα ἡμᾶς εἰς τοὺς ὄρους τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ῥωμαϊκῆς κοινωνίας, ἐπανήγαγε τὴν ἀρχὴν, ἣτις ἐν ταῖς κοινωνίαις ἐκείναις κατηύθυνε τὸ στρατιωτικὸν καθῆκον, ἥτοι τὸ πρὸς τὴν πατρίδα καθῆκον.

Ἡ ἀποστολὴ τοῦ στρατοῦ δὲν εἶνε πλεόν ἢ ἐξυπηρετήσις τῆς τύχης τυχοδιώκτου ἢ τῶν συμφερόντων, ἔστω καὶ δικαίων, πρίγκιπος, ἢ ἐπιδωτικῆς δόξης ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν ἥρωος, ἀλλ' ἡ προφύλαξις τοῦ πολυτιμοτάτου ἀγαθοῦ τοῦ ἔθνους, τῆς πατρίδος.

Ἡ ἀρχὴ λοιπὸν αὕτη δὲν ὁμοιάζει πρὸς ἐκείνας. Ἐκείναι δὲν κατανοοῦνται καθ' ἑαυτὰς ἀπολύτως, δὲν ἐπιβάλλονται ἀμέσως εἰς τὴν ἠθικὴν συνείδησιν. Ἡ δύναμις δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βᾶσις καθήκοντος, ἂν μὴ εἶνε σεβαστὴ· τὸ συμβόλαιον δύναται ν' ἀκρωθῇ, ἂν οἱ ὄροι μὴ τηρῶνται, καὶ ἡ καθιδρυμένη ἀρχὴ ἢ μὴ ἔχουσα τὰς ρίζας ἐν αὐτῷ τῷ ἔθνει δύναται ν' ἀμφισβητηθῇ ὑπὸ τῶν φιλοῦντων τὴν ἐπίκρισιν. Καὶ αὕτη ἡ τιμῆ, ἡ ἀνδρικὴ ἐκείνη αἰδώς, περὶ ἣς τόσῳ λαμπρῶς ὠμίλησεν ὁ Βινύ, ἐὰν πρὸς μηδὲν συνδέσθαι, ἐμφανίζεται μᾶλλον ὡς τὸ ὑπέρτατον καταφύγιον ψυχῆς ἐστερημένης πίστεως εἰς τινὰ ἰδέαν καὶ ζηλοτύπου φύλακος τῆς προσωπικῆς ἀξιοπρεπειᾶς, ἢ ὡς ἀπλῆ καὶ σαφὴς ἀρχὴ προσιτὴ εἰς πᾶσαν ψυχὴν καὶ ἐπαρκὴς διὰ πᾶσαν περίστασιν. Τοιοῦτοτρόπως αἱ ἀρχαὶ αὗται, ὑπαγόμεναι εἰς ὄρους, δὲν ὑποχρεοῦσι καθ' ἑαυτὰς ἀναγκάως τὸν ἄνθρωπον.

Ἄλλ' ὅπως ἄλλοιόν εἶνε τὸ καθῆκον τοῦ ζῆν καὶ ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τῆς πατρίδος.

Συζητοῦσι περὶ τῆς ἐννοίας τῆς πατρίδος. Ἄλλ' αὕτη εἶνε λίαν σαφὴς, ἐὰν τις προσέξῃ εἰς τὰ διδάγματα τῆς ἱστορίας καὶ εἰς τὰ φυσικὰ συναισθηματικὰ τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐν ἀρχῇ ἡ πατρίς ἦτο ἡ γῆ τῶν πατέρων, ἡ γῆ, ἐν ἣ ἀνεπαύοντο οἱ πρόγονοι καὶ διέμενον αἱ ψυχαὶ αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πρόγονοι ἐλατρεύοντο ὡς θεοὶ προστάται τῆς οἰκογενείας, καὶ ἡ ἐγκλείουσα αὐτοὺς πατρίς ἰερωρεῖτο ἱερά. Ἦτο τὸ σύμβολον τῆς συνεχείας καὶ τῆς διακονίσεως τῆς οἰκογενείας, ἣν ζῶντες κατὰ καθῆκον ὤφειλον νὰ μεταβιβάσωσιν ἄθικτον εἰς τοὺς ἀπογόνους. Βαθμηδὸν τὸ περιεχόμενον τῆς πατρίδος ἠὺρύνθη, ἀλλ' ἡ ἐννοία αὐτῆς διέμεινε ἡ αὐτή. Ἡ πατρίς σήμερον μετὰ πάντων τῶν ὕλικῶν καὶ ἠθικῶν αὐτῆς στοιχείων εἶνε ἡ κληρονομία, ἣν κατέλιπον εἰς ἡμᾶς οἱ πατέρες καὶ ἣν καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν νὰ μεταβιβάσωμεν εἰς τοὺς ἀπογόνους· εἶνε ἡ γῆ, εἶνε ἡ δόξα καὶ τὰ τυχεύματα τοῦ παρελθόντος, τὰ μεγάλα στρατιωτικὰ κατορθώματα, αἱ ἠθικαὶ, κοινωνικαὶ καὶ πολιτικαὶ κατακτήσεις· εἶνε αἱ κοιναὶ δοκιμασίαι, θλίψεις, ἔργα καὶ ἐλπίδες· εἶνε ἡ γλῶσσα καὶ ἡ φιλολογία, αἱ τέχναι, ἡ ἐπιστήμη καὶ ὁ πολιτισμὸς, ὡς ἐδημιούργησαν καὶ ἐπηύξησαν αὐτὰ οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι· εἶνε οἱ ἥρωες, περὶ οὓς συνεκεντρώθη ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ, ἐν οἷς ἐξεδηλώθη, ὅ,τι οὗτος ἔχει ἐν ἑαυτῷ ὑψηλὸν καὶ μέγα, καὶ ὧν ἡ μεγαλοφυΐα, ἡ ἀφοσίωσις, τὸ παράδειγμα ἐξαιουλοῦσιν ὡς κηδεμῶν καὶ προστάτης νὰ ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τὸ ἔθνος· εἶνε τὰ παραγγέλματα τὰ συγκεφαλαιούντα καὶ ἐκφράζοντα τὰς πρακτικὰς καὶ φιλοσοφικὰς ἀρχὰς τοῦ ἔθνους.

Πάντα ταῦτα ἔχομεν καθῆκον νὰ διαφυλάττωμεν καὶ ἐπαυξάνωμεν. Διαιτί; Διότι εἶνε ἡ πραγματοποίησις μιᾶς ὄψεως τῆς ἀνθρωπότητος, μέρος τοῦ ἔργου, ὅπερ ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια κέκληται νὰ ἐκπληρώσῃ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Ὁ σκοπὸς οὗτος ὑπερβαίνει ἀπείρως τὴν ἐνέργειαν ἐνὸς ἐκάστου ἡμῶν, βραχυβίων θνητῶν. Τὸ μεγαλεῖον ἡμῶν ἐγκρατεῖται μόνον ἐν τῇ ἀφοσίωσει καὶ ἀπαρνήσει, μετ' ἣς θ' ἀφιερῶσωμεν ἕκαστος τὴν ὑπαρξιν εἰς τὴν ἐξυπηρετήσιν αὐτοῦ.

Οὕτω τὸ πρὸς τὴν πατρίδα καθῆκον δὲν εἶνε καθῆκον σχετικόν, ὑποθετικόν, συνδεόμενον πρὸς τὴν βούλησιν ἐξωτερικῆς τινος δυνάμεως. Εἶνε καθῆκον ἐπιβαλλόμενον εἰς τὸν ἄνθρωπον, καθ' ὅσον εἶνε ἄνθρωπος, εἶνε τὸ καθῆκον τὸ ὑποχρεοῦν ἕκαστον νὰ ἐργασθῇ ἐν τῷ μέρει πρὸς πραγματοποίησιν μιᾶς ὄψεως τοῦ ἀνθρωπίνου ἰδεώδους. Εἶνε ἡ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ καλουμένη κατηγορικὴ προσταγὴ.

Ἄλλ' ἡ ἄμεσος αὕτη συσχέτισις τοῦ στρατιωτικοῦ καθήκοντος πρὸς τὸ τῆς φιλοπατρίας, ἡ προκύπτουσα ἐκ τῆς ἰδέας ἐθνικοῦ στρατοῦ, ἐνέχει μεγάλην σπουδαιότητα. Τὸ στρατιωτικόν

καθῆκον δὲν εἶνε πλέον εἰδικόν, ὑποθετικόν, ἀμφισβητήσιμον· ἀποτελεῖ μέρος τοῦ καθήκοντος ἐν τῇ ἀπολύτῳ καὶ παγκοσμίῳ ἐννοίᾳ τῆς λέξεως. Διὸ δὲν δυνάμεθα ν' ἀποφύγωμεν αὐτό, χωρὶς ν' ἀποβλάωμεν συνάμα καὶ τὴν ἰδιότητα ἡμῶν ὡς ἀνθρώπων. Ἦτο ἄλλοτε καθῆκον καταστάσεως, σήμερον εἶνε καθῆκον συνειδήσεως· ὁ στρατιώτης ὀφείλει νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ καθῆκον αὐτοῦ, μόνον διότι εἶνε ἄνθρωπος.

Ὁ ἐθνικὸς χαρακτήρ τῶν νεωτέρων στρατῶν ἐπιδρᾷ καὶ ἐπὶ τὸ ἐλατήριον τὸ κινεῖ τὴν βούλησιν τοῦ στρατιώτου. Τὸ ἐλατήριον τοῦτο ἦτο ἄλλοτε ὁ φόβος, ἢ τὸ συμφέρον, ἢ ἡ ἀφοσίωσις εἰς τι πρόσωπον, ὁ θαύμασμός, ἢ ὁ ἔρωσ τῆς δόξης.

Τὰ συναισθηματικὰ ταῦτα πηγαῖζουσι πάντως ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ καλλιεργῶνται καὶ θεραπεύονται, καθ' ὅσον εἶνε νόμιμα, εὐγενῆ καὶ ἀποτελεσματικά. Πᾶς στρατηγὸς πρέπει νὰ καταστήσῃ ἑαυτὸν ἄξιον τοῦ φόβου, τῆς ἐκτιμήσεως, τῆς ἀγάπης τῶν ὑπ' αὐτόν. Εἶνε γνωστὸν ὅποιον ἀκατανίκητον δύνανται ἐνέπνευσεν ὁ Ναπολεὼν εἰς τοὺς στρατιώτας του διὰ τῶν ἀπλῶν τούτων λέξεων· «εἶμαι εὐχαριστημένος», ἢ «δὲν εἶμαι εὐχαριστημένος ἀπὸ σᾶς». Τὸ ἀξίωμα καὶ τὸ κύρος, ὅπερ ἐν πάσῃ βαθμίδι τῆς στρατιωτικῆς ἱεραρχίας κτᾶται ὁ ἀξίωματικός διὰ τοῦ παραδείγματος, τῆς ἰκανότητος, τῆς πατρικῆς μερίμνης, εἶνε ὁ πρῶτος ὄρος τῆς ἐπιτυχίας.

Ἄλλὰ πάντων τῶν ἐλατηρίων, τὰ ὅποια κατελέξαμεν, δεσπόζει εἰς τὸ ἐξῆς συναίσθημά τι ὑπέρτερον, τὸ ὅποιον προσδίδει εἰς αὐτὰ νέαν ὄψιν, ἢ φιλοπατρία.

Καὶ ἡ φιλοπατρία εἶνε συναίσθημα φυσικόν. Οὐχὶ ἀλόγως παραβάλλεται ἡ πατρίς πρὸς μητέρα, διότι αὕτη δίδει εἰς ἡμᾶς τὴν κοινωνικὴν καὶ ἀνθρωπίνην ὑπαρξιν, ὡς ἐκείνη μᾶς δίδει τὴν ἀτομικὴν. Αὕτη παιδεύει ἡμᾶς μετ' ἐπιμελείας καὶ στοργῆς· διότι οἱ θεσμοί, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὅποιων αὐξάνομεν, τὰ λαμπρὰ παραδείγματα, τὰ ὅποια εὐρίσκομεν ἐνώπιόν μας, οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ οἱ καρποὶ τῆς στοργῆς, ἣν αὕτη ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς προγενεστέρους ὑπὲρ τῶν ἀπογόνων αὐτῶν. Πᾶς ἄνθρωπος ἔχων τινὰ γενναιοῦτητα ψυχῆς ἐργάζεται διὰ τὸ μέλλον· διότι ἡ πατρίς ζῆ ἐν αὐτῷ, διότι ἀγαπᾷ τοὺς μέλλοντας νὰ γεννηθῶσιν. Κοινὴ καὶ τετριμμένη εἶνε ἡ παρατήρησις, ὅτι χάνομεν ὡσεὶ μέρος ἡμῶν αὐτῶν, ὅταν στερωμεθα τῆς πατρίδος. Εἶνε δὲ τοιαύτη ἡ παρατήρησις, διότι εἶνε ἀληθής. Ὁ ἀφίνων ἐν ἑαυτῷ ἐλευθέρων τὴν ἐνέργειαν τῆς φύσεως αἰσθάνεται, ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν πατρίδα, ὡς τὸ μέλος εἰς τὸ σῶμα, ὅτι αὕτη μᾶλλον ἀποτελεῖ τὸ ἀληθὲς ἐγὼ αὐτοῦ, διότι ἐν αὐτῇ ὑπάρχει καὶ ζῆ.

Οὐ μόνον δὲ φυσικόν, ἀλλὰ καὶ ὑποχρεωτικόν εἶνε τὸ συναίσθημα τοῦτο. Καὶ ἂν μὴ μετε-

λαμβάνομεν αὐτοῦ διὰ τοῦ παραδείγματος, τῆς ἀγωγῆς, ἢ σκέψις θὰ μᾶς ἐδίδασκειν, ὅτι ἔχομεν καθήκον νὰ τὸ αἰσθανθῶμεν καὶ νὰ τὸ διατηρῶμεν ἐν τῇ ψυχῇ.

Ἀκούει τις συχνάκις λεγόμενον, ὅτι τὸ συναίσθημα δὲν δύναται νὰ καταστῇ ἀντικείμενον καθήκοντος, ὅτι ἡ ἠθικὴ μόνον ἔργα δύναται νὰ ἐπιτάτῃ καὶ ὄχι ψυχικὰς διαθέσεις, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι δῆθεν μόνον τὰ ἔργα ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς ἡμετέρας βουλήσεως. Τὸ ἀξίωμα τοῦτο, δι' οὗ ἡ ἠθικὴ ταπεινοῦται καὶ στερεῖται τὸν κάλλιστον αὐτῆς ἔπαινον, πρέπει σφόδρα ν' ἀποδοκιμασθῇ. Τὸ συναίσθημα εἶνε αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος. Πῶς δύναται ν' ἀρέσῃ πράξις καθαρῶς μηχανικῆ, ἣν οὔτε ἐνέπνευσεν, οὔτε ὑπεστήριξεν ἡ ἐσωτερικὴ διάθεσις τῆς ψυχῆς; Ἡ ὑπακοὴ ἄνευ τῆς ἀρσιώσεως οὐδὲν θὰ εἶχε τὸ μέγα, τὸ ὠραῖον. Προσέτι δὲ θὰ ἦτο ἀβέβαιος καὶ ἀλυσιτελής· διότι πόθεν ἄλλοθεν θ' ἀρυσθῇ τις τὴν σταθερότητα, τὴν ἀφοσίωσιν, τὸν ἀκατανίκητον πόθον τῆς ἐπιτυχίας, τὰς χαρακτηρίζουσας τὴν ἀληθινὴν ὑπακοήν, ἐὰν μὴ ἀντλήσῃ αὐτὰ ἐκ τῆς δυνάμεως τῆς κατ' ἐξοχὴν ἀκαταβλήτου, τῆς ἀγάπης; Οὐ μόνον αἱ μεγάλαι σκέψεις, ἀλλὰ καὶ τὰ μεγάλα ἔργα προέρχονται ἐκ τῆς καρδίας.

Ὅτι πλὴν τῆς ἐξωτερικῆς πράξεως καὶ ἡ ἀγάπη δύναται ν' ἀποτελῇ καθήκον, ἐκήρυξεν αὐτὸς ὁ Χριστὸς συγκεφαλαίων πᾶσαν τὴν ἠθικὴν εἰς τὰς δύο ταύτας ἐντολάς· «ἀγάπα τὸν Θεὸν ὑπὲρ πᾶν ἄλλο, καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν χάριν τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ».

Ἀλλὰ πῶς δύναται ἡ ἀγάπη, θ' ἀντίειπὲν τις, ν' ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον καθήκοντος; Μὴ ἡ ἀγάπη ὑπόκειται εἰς τὴν βούλησιν καὶ δυνάμιν ἡμῶν; Νομίζω ὅτι δύναται τις μετὰ τὸλμης ν' ἀπαντήσῃ εἰς ταῦτα διὰ τῶν λόγων φιλοσόφου τινός· «Ἐπειδὴ εἶνε καθήκον σου, δύνασαι». Καὶ ἀληθῶς, ἂν προσεκτικώτερον τις ἐξετάσῃ, δὲν θὰ εὔρη τὸ ἀπόφθεγμα τόσον παράδοξον, ὅσον τὸ πρῶτον φαίνεται. Ἐὰν καθ' ὑπόθεσιν ἐπέταττέ τις εἰς ὑμᾶς αὐθαίρετως ν' ἀγαπήσῃτε τοῦτο ἢ τὸ πρόσωπον, ἢ τὸ ἀντικείμενον, θὰ τῷ ἐλέγετε ὅτι ἡ ἀγάπη δὲν ἐπιβάλλεται. Καὶ ἀληθῶς δὲν ἐξαρτᾶται ἐξ ἡμῶν ν' ἀγαπήσωμεν ἀντικείμενον τι εἰς οὐδὲν ποτε. Ὅταν τὸ ἀντικείμενον οὐδὲν ἔχη ἐν ἑαυτῷ τὸ κινεῖν τὴν ἀγάπην, δύναται ν' ἀγαπηθῇ ἢ μισθῇ μόνον διὰ λόγους ἐξωτερικούς καὶ τυχαίους. Ἀλλ' ἐὰν παραγγέλλῃ τις ἡμᾶς ν' ἀγαπῶμεν τοὺς γονεῖς, τοὺς διδασκάλους, τοὺς ἡρώας τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς αὐτοθυσίας, τὸν Θεόν, τὸ πρᾶγμα εἶνε ὅπως διαφέρουν. Ἡ ἀγάπη ἐνταῦθα ἐξαρτᾶται ἐξ ἡμῶν. Ἄς ἀπαρνηθῶμεν τὸν ἐγωισμόν, τὴν συνήθειαν τοῦ ν' ἀναφέρωμεν τὰ πάντα εἰς ἡμᾶς αὐτούς, καὶ θὰ εὔρωμεν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς τὴν εὐμένειαν καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην πρὸς τὰ ὑπέρτατα

ταῦτα πρόσωπα καὶ βεβαίως θ' ἀγαπήσωμεν αὐτά. Διότι ἐκ τῶν προσώπων τούτων κατευθύνεται πρὸς ἡμᾶς ἀγάπη, ἣς ἡ ἡμετέρα δὲν εἶνε ἄλλο ἢ ἀντανάκλασις. Ὁ Θεὸς μᾶς ἀγαπᾷ, τῆς ἀγάπης δ' αὐτοῦ ἀνταπόδοσις εἶνε ἡ ἡμετέρα. Τὸ αὐτὸ δὲ ρητέον καὶ περὶ τῆς πρὸς τοὺς γονεῖς ἀγάπης. Ἀγαπᾷ τις ὅτι εἶνε μέγα.

Ἐὰν ταῦτα εἶνε ἀληθῆ, οὐδὲως εἶνε παράλογον νὰ ἐπιβάλληται εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἡ ἀγάπη τῆς πατρίδος ὡς καθήκον. Διότι ἡ πατρίς εἶνε μεγάλη καὶ ὠραία, εἶνε ἔκφρασις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τῆς ἀπείρως ὑπερέρας τῆς ἡμετέρας προσκαίρου καὶ ἀσθενοῦς ὑπάρξεως, εἶνε ἡ ἐστία τῆς θερμότητος καὶ τοῦ φωτός ἡ δίδουσα τὴν ζωὴν εἰς τὸ φυτὸν, τὸ στρεφόμενον πρὸς αὐτήν, ὅπου καὶ ἂν εὕρισκεται.

Ὁ Πασχάλ ἔλεγεν· Ἀφήσατε τὰς ἡδονὰς καὶ θ' ἀγαπήσατε τὸν Θεόν! Δυνάμεθα ὡσαύτως καὶ ἡμεῖς νὰ εἰπώμεν. Ἀφήσατε τὴν ἀνόητον ἰδέαν ὅτι τὸ πᾶν ὀφείλετε εἰς ἑαυτούς, ὅτι πᾶν τὸ ἐκτὸς ὑμῶν σὰς εἶνε ξένον, ὅτι οὔτε εὐγνωμοσύνην ὀφείλετε εἰς τοὺς προγόνους σας, οὔτε ἀφοσίωσιν εἰς τοὺς ἀπογόνους, καὶ θ' ἀγαπήσατε τὴν πατρίδα!

Καὶ ἐν κεφαλαίῳ, τὸ στρατιωτικὸν καθήκον δὲν μετεβλήθη ἐν τῷ ὀρισμῷ αὐτοῦ, καὶ ἀφ' οὗ ὁ στρατὸς κατέστη ἐθνικός. Συγκεφαλαιοῦται πάντοτε ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς πειθοχρῆσις, ἣτις εἶνε ἡ ἀναγκαία αὐτοῦ ἔκφρασις. Ἀλλὰ συνδεθὲν ἀμέσως μετὰ τοῦ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκοντος, ὡς τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ, εἶνε εἰς τὸ ἐξῆς καθήκον ἐν ὅλῃ τῇ δυνάμει τῆς λέξεως, ἠθικὴ ὑποχρέωσις ἀπόλυτος ἀποτελεσμένη εἰς τὴν συνειδήσιν, οὐχὶ δὲ ἀπλῶς βία ἐπιβαλλομένη ὑπὸ ἐξουσίας ἐγκύρου ἢ ὑπὸ τῶν περιστάσεων. Συνδεθὲν δὲ καὶ πρὸς τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος, ὡς τὸ κύριον ἐλατήριον τὸ κινεῖν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν αὐτοῦ, προσέλαβεν ὡς βοηθήματα ὅ,τι ἱερώτατον καὶ ἰσχυρότατον ὑπάρχει ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ καρδίᾳ. Καὶ οὕτως ἐστηρίχθη συγχρόνως καὶ ἐπὶ τῆς ἠθικῆς καὶ ἐπὶ τῆς φύσεως ἐν τῇ οὐσιωδεστάτῃ καὶ ὑψίστῃ αὐτῶν ἐννοίᾳ.

[Ἐπεται τὸ τέλος]

Ἐν τῷ πολιτικῷ, λέγει ὁ Παπαρρηγόπουλος, καὶ ἐν τῷ κοινωνικῷ τῆς ἀνθρωπότητος βίῳ, δὲν ὑπάρχει ἰδέα γόνιμος ἢ μὴ προαχθεῖσα ἐκ τοῦ ἔθνους τοῦ ἐλληνικοῦ. Ἐνταῦθα ὅμως ὅλοι ἐκείναι αἱ ἰδέαι, ὅλοι ἐκείναι αἱ ἀρχαί, αἰτινες προκύψασαι εἰς μέσον διὰ τῆς ἐλληνικῆς εὐφυίας, κατέστησαν εὐτυχῆ τσαῦτα ἄλλα ἔθνη, σπανίως κατορθώθη νὰ γίνωσι πρᾶγμα παρ' ἡμῖν.

Κατὰ τὸν Ἀλφόνσον Κάρ πρέπει νὰ συναριθμηθῇ μετὰ τῶν ψευδομένων καὶ ὁ λέγων ἀληθείας τὰς ὁποίας δὲν πιστεύει.

Τοῦ κάτωθι ἄρθρου, δημοσιευθέντος ἐν τῇ «Κυανῇ Ἐπιθεωρήσει», ἐκρίναμεν ὅτι ἐπεβάλλετο εἰς ἡμᾶς ἡ μετάφρασις. Διὰ τῆς εὐγλωττοῦ καὶ πειστικῆς συνηγορίας ὑπὲρ τῶν λόγων τῆς ἀλωθείσης Κωνσταντινουπόλεως, διαλύεται πλάνη εἰς ἣν ὄχι μόνον ὁ γάλλος στρατηγός, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν ἡμετέρων περιπίπτουσι πολλάκις, ἀποδίδοντες τὴν ἐξ ἄλλων ὅπως διαφόρων λόγων ἐπελθούσαν πτώσιν τῆς χριστιανικῆς αυτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου εἰς τοὺς ἀθώους λόγιους τοῦ 1453.

Σ. τ. Δ.

ΟΙ ΛΟΓΙΟΙ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΕΝ ΕΤΕΙ 1453

Ἐν τῇ ρύμη τοῦ αὐτοσχεδίου ἀλλὰ ζωηροῦ λόγου τοῦ εἰς τῶν μᾶλλον διασῆμων ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν ἀνέφερε διὰ βραχείου πλὴν ἐπ' ἀκριβῆς τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν ἔτει 1453· ἀμφιβάλλω δὲ ἂν ἄλλος τις ἠδυνήθη ποτὲ νὰ ἐξεικονίσῃ ἀληθέστερον τὸ μέγα ἐκεῖνο ἱστορικὸν γεγονός.

Καὶ δὲν εἶνε μὲν σπουδαῖον τὸ πρᾶγμα, διότι ὁ στρατηγὸς δὲν ἤξιον τὴν ἐσπέραν ἐκείνην νὰ διδάξῃ μᾶθημα ἱστορίας πρὸς τοὺς ἀξιωματικούς τῆς 4ης στρατιᾶς, συνηγμένους περὶ αὐτὸν διὰ νὰ πῶσι πρὸς τιμὴν τοῦ ἐν ποτήριον πουντζίου. Περὶ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἑλλήνων τοῦ 1453 καὶ τῶν λόγων τοῦ τότε καιροῦ ὀλίγον τὸν ἔμελεν. Ἐλάλει ὅμως περὶ αὐτῶν ἀλληγορικῶς, ὑπαινισσόμενος ἄλλους Τούρκους καὶ ἄλλους Ἑλληνας, ἄλλους λόγιους ἰδίως, περὶ ὧν ἐνδιεφέρετο περισσότερο. Προσεπάθει μόνον νὰ δώσῃ εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ διατύπωσιν ἔντονον καὶ τοῦτο βεβαίως κατῴρωσε λίαν ἐπιτυχῶς. Οὐδεὶς ὁ ἀμφιβάλλων νῦν ὅτι ἀποστρέφεται τοὺς λόγιους, ὅτι τοὺς θεωρεῖ ὡς ἀνθρώπους κινδυνώδεις, ὡς ἀνθρώπους σζητήσεως, ὧν ἡ ὀγληρὰ παρέμβασις ταράττει τὰ εὐτολμα σχέδια τῶν ἀνθρώπων τῆς δράσεως. Οὕτως οἱ λόγοι εἰσιν ὑπεύθυνοι διὰ τὰς δημοσίας συμφοράς, ἐὰν ποτε δὲ ἑτέρα τις Κωνσταντινούπολις δεινοπαθήσῃ ἐκ τῶν ἐπαπειλούντων αὐτὴν ἄλλου εἶδους Τούρκων, οἱ λόγοι θὰ πταίωσιν· οἱ ἄνδρες τῆς δράσεως μένουσιν ἀνεύθυνοι.

Διότι «ἡ ἱστορία πολλάκις ἐπαναλαμβάνεται.»

Ἐν τοιαύτῃ ὅμως περιπτώσει, ἐὰν ἐν τῇ ἱστορίᾳ δὲν ζητῶμεν παράδειγμα τι διὰ νὰ καταστήσωμεν ἔντονώτερον τὸ γλαφυρὸν μᾶς ρητορικὸν αὐτοσχεδιασμῶν, ἀλλὰ ζητῶμεν μᾶθημα καὶ πρόγνωσιν τοῦ μέλλοντος, προσήκει νὰ ἐξετάσωμεν τὰ πρᾶγματα ἐγγυτέρω.

*

«Διηγούνται οἱ ἱστορικοί, εἶπεν ὁ στρατηγός, ὅτι καθ' ἣν στιγμὴν ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἐξέπορθε τὰ τεῖχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἱ λεγόμενοι λόγοι τῆς πρωτεύουσας τοῦ ρωμαϊκοῦ

Κράτους ἐλογομάχουν ἐν αὐτῇ ἐμπαθῶς περὶ θεολογικῶν λεπτομερειῶν.»

Εἶνε ἀληθέστατον ὅτι ἡ θρησκομανία καὶ ἡ ἀπεχθεστάτη μισαλλοδοξία ἐλυμαίνοντο τὴν Κωνσταντινούπολιν περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΕ' αἰῶνος. Ὁ ἐλληνικὸς κληρὸς ἦτο σφόδρα φανατικός, τὰ μέγιστα ἐθρευόμενος τὰς ἄλλας θρησκείας, κατὰ τὴν ὥραν δὲ τοῦ δεινοτάτου κινδύνου τῆς πατρίδος τοῦ ἠρνήθη νὰ λησμονήσῃ τὰ μίστη του. Ὁ δὲ κληρὸς ἐκεῖνος ἦτο πανίσχυρος. Τὴν παραμονὴν τῆς ὀριστικῆς ἐφόδου, ἣν ἔμελλον νὰ ἐπιχειρήσωσιν οἱ Τούρκοι κατὰ τῆς πόλεως, ἐνῶ ἐπεσπεύδοντο αἱ τελευταῖαι τῆς ἀμύνης παρασκευαί, οἱ ἀρχηγοὶ ἐπορεύθησαν ὅπως κοινωνήσωσι τῶν ἀχράντων μυστηρίων. Τινὲς αὐτῶν ἦσαν ἐντελῶς τετυφλωμένοι ὑπὸ τοῦ φανατισμοῦ, οἷον ὁ Λουκάς Νοταρᾶς, ὁ λέγων: «Κρεῖττον ἰδεῖν φακίλιον τουρκικὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἢ καλύπτραν λατινικὴν.»

Ὁ Πάπας δὲ τότε ἦτο ὁ σύμμαχος, ἐφ' οὗ τὴν συνδρομὴν ὁ θαυμαστὸς αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος κυρίως ἠλπίζε κατὰ τὸν ἀπεγνωσμένον αὐτοῦ ἀρωγὴν, ὑπεσχέθη τὴν ἔνωσιν τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Νικόλαος ὁ Ε' ἐπεμψεν ὡς ἐξαρχον αὐτοῦ Ἰσιδώρον τὸν ἐκ Ρωσίας. Μεγάλῃ τελετῇ ἐγένετο ἐν Ἀγίᾳ Σοφίᾳ. Ἀλλ' ὁ Ἰσιδώρος ἐποίησε τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἀρχόμενος ἐξ ἀριστερῶν, ὁ ἄρτος δὲ ὃν μετεχειρίσθη διὰ τὴν εὐχαριστίαν ἦτο ἄζυμος! Ὁχλαγωγία ἐπηκολούθησεν. Ἐξαπτόμενον ὑπὸ τῶν φανατικῶν ἱερέων τὸ πλῆθος ἤρξατο κραυγάζον ἐμμανῶς: «Θάνατος εἰς τοὺς Ἀζυμίτας!» Τὸ κατὰ τῶν Ἀζυμιτῶν μῖσος περιελάμβανε πάντας τοὺς Λατίνους· καὶ ὅμως οἱ Λατῖνοι (Βενετοὶ τουτέστι, Ρωμαῖοι κλπ.) εἰργάζοντο δραστηρίως ὑπὲρ τῆς ἀμύνης τῆς πόλεως. Οἱ Ἕλληνες ἱερεῖς ὀργιζόμενοι διὰ τὴν μετ' ἑτεροδόξων συμμαχίαν, ἐθεώρουν ὡς ἱεροσυλίαν τὴν ἀντίστασιν τοῦ Κωνσταντινοῦ καὶ ἀπεθάρρουν τοὺς προμάχους τοῦ Βυζαντίου. Ὁ φανατικὸς Γεννάδιος ἐξῆψε τὴν θρησκευτικὴν μανίαν τοῦ ἔκφρονος πλῆθους. Ἐδέησε νὰ τὸν περιορίσωσιν· αὐτὸς δὲ τότε ἐγράψεν ἐπὶ πινακίδος εἰς τὴν θύραν τοῦ κελλίου του: «Ὅποταν ἀπαρνηθῆτε τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων σας, συνδυαζόμενοι μετ' ἁσεβῶν, θὰ ὑποπέσητε ὑπὸ ξένον ζυγόν.» Ὁ δὲ ὄγλος ἀπήντα διὰ τῶν λυσσαλέων κραυγῶν: «Θάνατος εἰς τοὺς Ἀζυμίτας!»

Εἶνε βέβαιον ὅτι «αἱ ἐμπαθεῖς αὐταὶ λογομαχίαι περὶ θεολογικῶν λεπτομερειῶν» εἶνε ἀξιοκρίτοι, ὅτι δὲ ὀλέθρια ἀπέβησαν εἰς τὴν κινδυνεύουσαν πόλιν. Ἐγκαρδίως συμφωνοῦμεν μετὰ τοῦ στρατηγοῦ, καταδικάζοντες τὴν θρησκευτικὴν μισαλλοδοξίαν. Πλὴν ἀρὰ γε οἱ τότε λόγοι πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ὑπεύθυνοι διὰ τὴν ἐκ-

δηλωθεῖσαν φοβερὰν τοῦ φανατισμοῦ κορύφωσιν; Οὐχί, ἀναντιρρήτως.

Ἐὰν δὲν θέλωμεν νὰ διαστρέψωμεν τὴν σημασίαν τῆς λέξεως λόγιος τὴν σήμερον ἐν χρήσει, δὲν πρέπει νὰ ἐφαρμόσωμεν αὐτὴν οὔτε εἰς τοὺς ἀρχηγούς, οἷος ὁ δούξ Λουκάς Νοταρᾶς, οὔτε εἰς τοὺς μοναχοὺς, οὔτε εἰς τοὺς ἱερεῖς ἐκείνους, οἵτινες ἐκ μίσους κατὰ τῶν Ἀζυμιτῶν λησμονοῦσι τὴν προσέγγισιν τῶν Τούρκων· σήμερον ἡ λογιότης δὲν σημαίνει θρησκευτικὴν μισαλλοδοξίαν.

*

Δὲν πιστεύω ὅτι πρέπει νὰ καταστήσωμεν τοὺς λογίους ὑπευθύνους διὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀφορμὴ ταύτης ὑπῆρξαν ἄλλοι λόγοι, ἴσως δὲ μεταξὺ αὐτῶν δύναται νὰ καταλεχθῇ καὶ ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς, περὶ οὗ ἀνωτέρω. Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ τοῦτο· ἄς ἀναφῶμεν καὶ ἄλλα τινὰ περιστατικά, οὐχί ἄμοιρα σημασίας.

Ὁ στρατιωτικὸς ὀργανισμὸς τῶν Ἑλλήνων ἦτο ἐλλιπέστατος. Δὲν κατέβαλλον περὶ τοῦτο καὶ μεγάλην προσοχὴν, διότι ἤλπιζον πολὺ ἐπὶ τὴν Δύσιν. Ἐλεγον: «Ἡ Δύσις δὲν θὰ ἐπιτρέψῃ ποτὲ νὰ κατασυντριβῶμεν· συμφῆρον ἔχει νὰ ἐμποδίσῃ τὸ ν' ἀποκτήσῃ μ' αἰαδῆποτε Δύναμις διὰ τοῦ ὀλέθρου ἡμῶν ἰσχυρὸν ἐπίφοβον.» Ἀλλ' ὅμως κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἡ Δύσις δὲν ἐκινήθη. Ἰδίως ἔτρεφον ἐλπίδας πολλὰς ἐπὶ τοὺς Βενετούς· μετ' αὐτῶν δὲ διετέλουν πράγματι εἰς ἀρίστας σχέσεις. Δὲν ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν καθ' αὐτὸ εἰπεῖν συμμαχία· δὲν ὑπῆρχον ρητὰ καὶ ἀκριβεῖς ὑποχρεώσεις· ὑπῆρχεν ὅμως φιλία. Ἡ Βενετία ἐχορήγησε πλοῖα τινὰ μετὰ τῶν πληρωμάτων αὐτῶν· δὲν ἤρκεον μὲν ταῦτα, ἀλλ' ὅπωςδῆποτε τὰ ἐδέχθησαν ἐπὶ τῇ προσδοκίᾳ γενναιοτέρας συνδρομῆς.

Ἀπομείνας μὲ μόναν τὰς ἰδίας αὐτοῦ δυνάμεις ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἦτο μετρίως ἀξίος. Ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος δὲν ἠδυνήθη νὰ τῷ προμηθεύσῃ ἀγαθοὺς διοικητὰς καὶ διοργανωτὰς. Ὅτε ὁ πόλεμος ἐφάνη ἐπικείμενος, ἐμερίμνησε περὶ τῆς ἐπιδιορθώσεως τῶν τειχῶν. Ἀλλ' οἱ δύο αὐτοῦ ὑπουργοὶ ὁ Μανουὴλ καὶ ὁ Νεόφυτος ἐσπετερίσθησαν τὰ προωρισμένα διὰ τὸ ἔργον τοῦτο χρήματα χωρὶς ὁ αὐτοκράτωρ νὰ δυνήθῃ νὰ τοὺς ἐξαναγκάσῃ εἰς ἀπόδοσιν. Εἰς τοῦτο βέβαια οἱ λόγοι οὐδ' ὄλως ἔπαιον.

Οἱ ἀρχηγοὶ οὗς τὸ θρησκευτικὸν πάθος παρέσυρεν, ὡς ὁ Λουκάς ἐκεῖνος ὁ Νοταρᾶς, οὐτινος ἀνεφέραμεν τὴν θλιβεράν ἀφροσύνην, ἦσαν ἐπίσης οὐχί ἄμοιροι χυνότητος. Ὁ χρονολόγος Φραντζῆς τοὺς ἀπεικονίζει τὴν παραμονὴν τῆς ἀπαισίου ἡμέρας διατελοῦντας εἰς κατάστασιν ἀξιοδάκρυτον. «Παρεκίνουν ἀλλήλους κλαίοντες ν' ἀντιστῶσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν». Ἀλλως τε

ἤμιστα ὠμονόουν μεταξὺ τῶν. Ἐνῶ οἱ Τούρκοι ἠτοιμάζοντο νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν ὀριστικὴν ἐφοδον, ὁ αὐτοκράτωρ ἐδέησε ν' ἀσκήσῃ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἐξουσίαν, ὅπως ἐμποδίσῃ τὸν δούκα Νοταρᾶν καὶ τὸν Ἰουστινιάνην νὰ συμπλακῶσιν. Ὁ Ἰουστινιάνης ἐζήτηε τινὰ τηλεβόλα πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἀμύνης τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ρωμανοῦ καὶ ὁ Νοταρᾶς, ἔχων τὴν ἀνωτάτην διεύθυνσιν τοῦ πυροβολικοῦ, ἤρνετο πεισμόνως νὰ τῷ τὰ χρηρήσῃ. Εἰς τοῦτο δὲ πάλιν οἱ λόγοι δὲν ἔπαιον!

Ὁ ἐξοπλισμὸς ἦτο πενιχρός. Ἐπὶ 30 ἢ 35 χιλιάδων ἀξιωμαχῶν ἀνδρῶν μόλις ἐγένετο δυνατὸν νὰ ὀπλισθῶσιν 8,000. Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἀναλογία τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Τούρκους ἦτο ἐνὸς πρὸς δεκαπέντε. Τὸ ναυτικὸν ἦτο εἰς οἰκτρὰν κατάστασιν. Τὰ πλοῖα ἦσαν εὐάρθμα, καὶ τὸ χεῖριστον, τὰ ὑπάρχοντα δὲν ἦσαν καλὰ. Εὐτυχῶς ἠδυνήθησαν νὰ χρησιμοποιήσωσι διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ πολέμου τὸν ναυλοχοῦντα παρὰ τὸ Χρυσοῦν Δέρας τακτικὸν στόλον. Ἀλλως θὰ ἀπετύγγανον καὶ κατὰ θάλασσαν ὅπως καὶ κατὰ ξηρὰν. Πρὸ πάντων ὅμως, καὶ τοῦτο, νομίζω, εἶνε τὸ σπουδαιότατον, τὸ πυροβολικὸν ἔκτοτε ἦτο ἐλλιπέστατον. Τὸ τῶν Τούρκων ἀπ' ἐναντίας ἦτο ἀξιόθαύμαστον. Ὁ σουλτᾶνος διέταξε νὰ κατασκευασθῇ ὑπὸ τοῦ Οὐγγυροῦ Οὐρβανοῦ τεράστιον πυροβόλον, βάλλον ἐξ ἀποστάσεως ἐνὸς καὶ ἐπέκεινα μιλίου λιθίνην σφαίραν 1200 λιτρῶν. Ἐἶχε πρὸς τοῦτο καὶ ἄλλα τηλεβόλα μεγάλης ὀλκῆς, καὶ πλείονα προσέτι τῶν ἑκατὸν ἄλλα, ἅτινα προὔξενησαν εὐρέα ρήγματα εἰς τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ Ἕλληνες εἶχον ὀλίγα τηλεβόλα καὶ ὀλίγην πυρίτιδα, οἱ δὲ πυροβοληταὶ τῶν ἦσαν ἦτον ἐξησκημένοι ἢ οἱ τῶν Τούρκων. Ἴνα κατανοηθῇ ὅπως ὑποδεεστέρων θέσιν ἐδημιούργει ἡ ἔλλειψις αὐτῆ παρὰ τοῖς πολιορκουμένοις, ἀρκεῖ νὰ σημειώσωμεν ὅτι οὐδεμία ἐκ τῶν συγγρόνων μαρτυριῶν ἀναφέρει ὅτι ὑπῆρχεν ἔλλειψις τροφίμων· ἀπ' ἐναντίας γινώσκουμεν ὅτι, ὅταν οἱ Τούρκοι εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν, εὗρον αὐτὴν πλοσίαν καὶ καλῶς ἐφωδιασμένην διὰ ζωστροφῶν. Ὡστε ἡ Κωνσταντινούπολις ἐκυριεύθη κυρίως διὰ τοῦ πυροβολικοῦ. Ἡ ἀριθμητικὴ διαφορά μεταξὺ πολιορκητῶν καὶ πολιορκουμένων καθίστα σχεδὸν ἀδυνάτους τὰς ἐξόδους παρὰ τοῖς τελευταίοις· μόνον τὸ πυροβολικὸν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξαναγκάσῃ τοὺς Τούρκους ν' ἀποσυρθῶσιν. Ἀλλὰ τὸ πυροβολικὸν ἔλειπε. Καὶ εἰς τοῦτο προσέτι οἱ λόγοι δὲν ἔπαιον ποσῶς.

Ὅχι, δὲν πρέπει νὰ ἐπιρριφθῇ εἰς τοὺς λογίους ἡ εὐθύνη τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

*

Ἀπ' ἐναντίας χάρις εἰς τοὺς λογίους δὲν ἀπωλέσθη ἐξ ὀλοκλήρου ἡ Κωνσταντινούπολις, σὺν

αὐτῇ δὲ θαυμάσιος πολιτισμὸς καὶ παραδόσεις προαιώνιοι ἀλλὰ πάντοτε νεάζουσαι, κληρονομία ὀλοκλήρου τοῦ καλοῦ, ἣν εἶχον παραλάβει ἐκ τῶν θεσπεσιῶν αὐτῶν προγόνων καὶ ἣν μετεβίβασαν ὅπως ἠδυνήθησαν εἰς τὸ ἄτερον μέλλον.

Εὐσεβῶς ἐτήρησαν τὴν ἱεράν παρακαταθήκην εἰς τὰς βιβλιοθήκας αὐτῶν, εἰς τὰ μουσεῖα τῶν, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν δὲ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος αὐτοὶ ἔδωκαν τὴν ζωηροτέραν ὠθησιν εἰς τὸ μέγα κίνημα τῆς Ἀναγεννήσεως. Ἐμύησαν τοὺς Ἰταλοὺς τὴν ἑλληνικὴν τέχνην καὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Ἐταξείδευσαν, μετέβησαν εἰς Ἰταλίαν καὶ εἰς πλείστας ὅσας πόλεις ἤνοιξαν σχολὰς. Πρῶτος ὁ Ἐμμανουὴλ Χρυσολωρᾶς ἐδίδασκεν ἐν Μεδιολάνοις καὶ Βενετίᾳ· εἶτα Ἰωάννης ὁ Χρυσολωρᾶς. Θεόδωρος ὁ ἐκ Γάζης ἐγένετο πρύτανης τοῦ ἐν Φεράρα πανεπιστημίου. Ὁ Νικόλαος Σεγουδίνης ἐγκατέστη ἐν Βενετίᾳ, Γεώργιος ὁ Τραπεζούντιος ἐν Ρώμῃ καὶ Ἰωάννης ὁ Ἀργυρόπουλος ἐν Παταύῳ. Ἐτεροὶ παρέμειναν ἐν Κωνσταντινουπόλει, διὰ νὰ γείνωσι δὲ μαθηταὶ αὐτῶν ἐπιφανεῖς Ἰταλοὶ ἐπεχείρησαν μέχρις ἐκεῖ ταξείδιον.

Ὅτε ἡ Κωνσταντινούπολις ὑπέκυψε, διέσωσαν ὅ,τι ἠδυνήθησαν ἐκ τῶν σεβασμίων λειψάνων τοῦ ἑλληνισμοῦ. Μετενόστησαν, ἀποκομίζοντες, ὡς ὁ Αἰνεῖας τοὺς θεοὺς του, τὰ τιμαλφῆ ἀντικείμενα τῆς λατρείας τῆς διανοίας. Συνήχθησαν ἐν Ἰταλίᾳ περὶ τὸν Βησσαρίωνα, πανταχοῦ δὲ ὅπου ἐξώθησεν αὐτοὺς ἡ σκληρὰ ἐξορία, ἀπάτριδες πλέον, διετύπωσαν εὐλαβῶς μέρος τῆς ψυχῆς τῆς πατρίδος ἢ μάλλον εἰπεῖν τὸ κράτιστον τῆς τοιαύτης ψυχῆς μέρος. Μετήνεγκαν εἰς πᾶσαν τὴν Εὐρώπην τάρχαλα χειρόγραφα καὶ τὰ καλλιτεχνικὰ ἔργα, τὰ διασωθέντα ἐκ τῆς βαρβαρικῆς ὀργῆς. Δὲν ἀπεκάλυψαν δὲ εἰς τὴν Δύσιν νέον τύπον τοῦ Καλοῦ, ἀλλ' αὐτὴν ταύτην τὴν λατρείαν τοῦ Καλοῦ.

Ὅθεν ἄς μὴ εἴμεθα ἀχάριστοι πρὸς αὐτοὺς, ἔστω καὶ ὅταν θέλωμεν νὰ φαινόμεθα εἰς ἄκρον ἐπιεικεῖς πρὸς τοὺς ἀληθεῖς ἐνόχους.

(André Beaunier)

Τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἐλήφθη ἐκ τοῦ ἄρτι ἐκδοθέντος ἑλληνιστῆ ἀρίστου γερμανικοῦ συγγράμματος τοῦ Καράλου Ὁππελ «Τὸ βιβλίον τῶν γονέων» κατὰ μεταφράσιν τοῦ κ. Χ. Πουλλίου. Σ. τ. Δ.

Η ΣΚΛΗΡΑΓΩΓΙΑ

Ὅστις ἄνευ δυσκολίας δύναται νὰ ὑποφέρῃ ψῦχος καὶ καῦμα, πείναν καὶ δίψαν, μόθους, τλαιπωρίας καὶ ἀλγηδόνας, νὰ στεροῦται δὲ κινήσεως, ἡσυχίας καὶ ὕπνου, τοῦτον ὀνομάζω ἐσκληραγωγημένον.

Ὅσω πλείονων δύναται τις νὰ στεροῦται, τόσο μάλλον ἀνεξάρτητος, ἐλεύθερος καὶ εὐτυχῆς

εἶνε. Δὲν λέγω ὅτι πρέπει νὰ ζῆ ὡς ὁ Διογένης, ὅστις ἀπέριψε τὸ ποτήριον. Οὐχί! Δὲν πρέπει νὰ ἀπορρίψῃ τὸ ποτήριον, ἀλλὰ νὰ δύναται νὰ στεροῦται αὐτοῦ, καὶ, χρεῖας ἐπελθούσης, νὰ δύναται νὰ πίνῃ διὰ τοῦ κοίλου τῆς χειρὸς του, χωρὶς νὰ λυπηθῇ δι' αὐτό.

Πόσου δὲ εἴκτου ἄξιοι εἶνε ἐκεῖνοι, οἵτινες τοσοῦτον ἐξαρτῶνται ἀπὸ πάντων τῶν ἐξωτερικῶν τούτων πραγμάτων! Πολλοὶ καθ' ἕκαστον χεῖμῶνα εἶνε ἀσθενεῖς, διότι δὲν δύναται νὰ ὑπομένωσι τὸ ψῦχος, ἄλλοι τὸ θέρος εἶνε ἀδιάθετοι, διότι ἐνοχλεῖ αὐτοὺς ὁ καύσων. Μεταξὺ τῶν ἐπιστήμων καὶ πλουσίων ὑπάρχουσι τοιοῦτοι, οἵτινες δὲν δύναται νὰ ὑφίστανται τὴν συνήθη ἐργασίαν, πολλῶ δ' ἦττον ἀληθεῖς κόπους.

«Κυρία, εἶσθε τάχα ἀδιάθετος;

«Χθὲς εἶχον τὴν πλύντριαν. Μέχρις οὗ ἐπιθεωρήσω ὅλα τὰ ἀσπρόρουχα καὶ συνάξω, — δὲν πιστεύετε πόσον τοῦτο μὲ καταβάλλει. — Πάντοτε τὴν ἄλλην ἡμέραν εἶμαι κλινήρης.»

Ὁ Α. μελαγχολᾷ, ἐὰν παραστῇ ἀνάγκη νὰ φάγῃ μίαν ὄραν βραδυτέρον τοῦ συνήθους, ἢ ἂν ποτε δὲν πῆ κανὲν ζεστόν· ὁ Β. ἐὰν γείνη χρεῖα νὰ στεροῦται τοῦ ζιθου του ἢ τοῦ σιγάρου του· ὁ Γ. ἐὰν καθ' ὄλην τὴν ἡμέραν δὲν ἐξέλθῃ τῆς οἰκίας· ὁ Δ. ἐὰν ἀναγκασθῇ νὰ ἐγερθῇ τῆς κλίνης ἐνωρίτερον τοῦ συνήθους κτλ.

Σὺ δὲν ὀφείλεις νὰ σκληραγωγῆσῃς τὰ παιδία σου, διὰ νὰ εἶνε ἐσκληραγωγημένα, ἀλλὰ πρῶτον, διὰ νὰ μὴ διαταράττωνται τόσο ἐυκόλως ἐν τῇ εὐθυμίᾳ καὶ χαρᾷ των, ἵνα δύναται νὰ ὑποφέρωσι καὶ στεροῦνται χωρὶς δι' αὐτὸ νὰ χάνωσι τὴν εὐτυχίαν των.

δεύτερον, ἵνα δύναται νὰ ἀπολαύσωσι καὶ ἐκείνων τῶν εὐχαριστήσεων, αἵτινες ἰδίᾳ εἰς τοὺς ἐσκληραγωγημένους ἀνήκουσιν.

Εἰς ταύτας συγκαταλέγω μάλιστα τὴν ἐκ πεζοπορίας εὐχαρίστησιν. Σχεδὸν δὲν ὑπάρχει τι, ὅπερ τόσο ρωστικὸν καὶ τερπνόν, τόσο ἀναψυκτικὸν καὶ φαιδρὸν, τόσο διδακτικὸν καὶ μερρωτικὸν εἶνε, τόσο εὐεργετικῶς ἐπὶ τε τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος ἐπενεργεῖ, ὅσον πεζοπορία, κατὰ τὸ δυνατόν μεγάλη. Εὐτυχῆς ἐκεῖνος, ὅστις τοιαύτην ἀπόλαυσιν δύναται νὰ παράσῃ εἰς ἑαυτόν. Εἰς τοῦτον οὐδὲν ὄρος εἶνε πολὺ ὑψηλόν, οὐδεὶς βράχος πολὺ ὄρθιος, οὐδεμία τροφὴ πολὺ κακὴ καὶ οὐδεμία κλίνη πολὺ σκληρὰ! Εἰς τοῦτον εἶνε ἀδιάφορον ἂν ὁ ἥλιος καίῃ ἢ περὶ αὐτόν τὸ ὕδωρ κρυσταλλῶται· εὗτος δὲν προσβάλλεται ὑπὸ συνάγχης, ἐὰν ποτε ὑγρανωθῶσιν οἱ πόδες του· κατάρρουν, ρευματισμὸν, νευρικὰς παθήσεις κ.τ.τ. ἐξ ἀκοῆς μόνον γνωρίζει· εὗτος σχεδὸν πάντοτε εἶνε ὑγιής, σπανίως ἀσθενής, ἀλλ' οὐδέποτε νοσώδης καὶ δύσθυμος.

Ἐν τῷ συγγράμματι «Νέα περιήγησις εἰς τὴν Ἀνατολήν» ὑπάρχει αὐτολεξεῖ τὸ ἐξῆς: «Ἡ

θερμότητος εἶνε ἐν τῇ νήσῳ Μελίτη πολὺ κρυψι-
κωτέρα ἢ ἐν ἄλλῳ τόπῳ τῆς Εὐρώπης. Ἐἶνε
δεινότερα ἢ ἐν Ρώμῃ· εἶνε πνιγηρὰ καὶ τόσῳ
μᾶλλον ἀνυπόφορος, καθ' ὅσον σπανίως ὁροσερὸς
ἄνεμος πνέει. Ὁ κοινὸς λαὸς ἐνταῦθα ὁμοιάζει
κατὰ τὸ χρῶμα τοῖς Ἀθιγγάνοις. Ἄλλ' ὁ χω-
ρικός ἀνθίσταται πρὸς τὸν ἥλιον, ἐξοκλουθεῖ
ἐργαζόμενος τὸ θερμώτατον τῆς ἡμέρας μέρος
ἀνευ διακοπῆς καὶ οὐδέποτε ζητεῖ προστασίαν
κατὰ τῶν καιουσῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου. Ἐκ
τούτου συμπεραίνω ὅτι ἡ φύσις κατορθώνει ὅσα
καθ' ἑαυτὰ φαίνονται ἀδύνατα, ἐάν τις ἐκ παι-
δικῆς ἡλικίας εἶνε εἰς ταῦτα συνειθισμένος. Τοῦτο
δὲ πράττουσιν οἱ κάτοικοι τῆς Μελίτης· ἀσχοῦσι
τὰ τέκνα των εἰς τὸ καῦμα, ἀφίνοντες αὐτὰ νὰ
περιφέρωνται γυμνά, ἀνευ ὑποκαμίσων καὶ ἐσω-
θράκων, ἀπὸ τῆς γεννήσεώς των μέχρι τοῦ δεκά-
του ἔτους τῆς ἡλικίας.»

Ἡ «εἰς τὴν Ἀνατολὴν περιήγησις» ἐξεδόθη
πρὸ 200 ἐτῶν, τούτου δ' ἕνεκεν ἀγνοῶ ἐάν καὶ
σήμερον ἔτι οἱ παῖδες ἐν Μελίτῃ ἐν τῇ εἰρημένῃ
ἐνδυμασίᾳ περιφέρωνται, ἀλλ' ἡ εἰδησις ἐκεῖνη
δεικνύει τί ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ πράξῃ, ὅταν
τούτο ἀνατραφῇ.

« Πῶς δύνασθε ν' ἀντέχητε περιπατοῦντες
ἀνευ ἐνδυμάτων ἐπὶ πάγου καὶ χιόνος; » ἠρώτα
Ἀθηναῖος μετ' ἐκπλήξεως Σκύθη τινά. — « Πῶς
κατορθώνεις ὥστε τὸ πρόσωπόν σου νὰ μὴ βλά-
πτηται ὑπὸ τοῦ ὀρμίου χειμερινοῦ ἀνέμου; »
ἀπήντησεν ἐκεῖνος. — « Μάλιστα, ἦτο ἡ ἀπό-
κρισις· « τοῦτο εἶνε ὅλος διάφορον· τὸ πρόσωπόν
μου εἶνε συνειθισμένον εἰς τοῦτο. » — « Θεῶρε
λοιπὸν ὅτι ἐγὼ εἶμαι ὅλος πρόσωπον », εἶπεν ὁ
Σκύθης.

Ἡ συνήθεια καθιστᾷ τὸ ἀπίστευτον πραγμα-
τοποιήσιμον· ἀλλ' ὅμως θέλω εὐθύς ἐνταῦθα νὰ
ἐξηγήσω διατί σὺ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀναθρέ-
ψῃς τὰ τέκνα σου οὔτε ὡς Μελιταίους οὔτε
ὡς Σκύθας.

Ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἀμφιβολίας ἠδυνάμεθα
καὶ σήμερον ἀκόμη νὰ ζῶμεν ὡς πρὸ 2000 ἐτῶν
ἔζων οἱ Κίμβροι καὶ Τεῦτονες· ἠδυνάμεθα ἐπίσης
ἰσχυροὶ, δυνατοὶ καὶ ἀδιάφοροι πρὸς πᾶσαν ἀτμο-
σφαιρικὴν κατάστασιν νὰ εἴμεθα, ἐάν ἐμένομεν
ἐν τῇ διαίτῃ ἐκείνων. Ἄλλ' ἐπὶ 60 ἢ 70 γενεάς
ἔχομεν συνηθίσαι κατὰ μικρὸν ὅλος διαφόρος· οὐ
μόνον ὁ καθ' ἑκάστον ἄνθρωπος ἐγένετο ἄλλος,
ἀλλὰ καὶ σύμπαν τὸ γένος ἡμῶν. Τὸ παιδίον,
ὅπερ σήμερον ἐγεννήθη, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ
παραβληθῇ πρὸς ἐκεῖνο, ὅπερ ἐγεννήθη ἐπὶ Μα-
ρίου καὶ Τευτεβόδου· τοῦτο εἶνε ἄλλο, διότι πα-
τήρ καὶ μήτηρ ἦσαν ἄλλοι, οἱ δὲ πάπποι καὶ
πρόγονοι δὲν ἦσαν πλέον οἱ ἀρχαῖοι Γερμανοί·
διὰ τοῦτο δὲν δύναται τις ν' ἀπαιτήσῃ παρ'
αὐτοῦ ὅ,τι πρὸ δέκα χιλιετηρίδων ἐθεώρει ὡς
οἰκοθεν ἐννοούμενον.

Πρὸς σκληραγωγίαν τῶν παιδίων σου σοὶ δίδω
τούς ἐπομένους κανόνες :

α') *Πρᾶττε λίαν βραδέως καὶ προνοητικῶς.*

Ἀνθρωπὸς τις ἐκ τῶν γνωστῶν μοι ἐντὸς ἐξ
ἐβδομάδων ἐπὶ τοσοῦτον τὸ πρῶτόν του τέκνον
ἐσκληραγώγησεν, ὥστε τὸ δυστυχὲς παιδίον οὐ-
δένα κόπον παρέχει πλέον εἰς αὐτὸν περὶ τῆς
ἀνατροφῆς του· τὸ δὲ δεύτερον, ὡς ἦτο ἐπό-
μενον, ἀνετράφη μαλθακώτατα. Ἐν τῇ παιδα-
γωγικῇ συμβαίνει ὅ,τι ἐν τῇ ἱατρικῇ· εὐκόλως
διαπράττεται λάθος, ὅπερ οὐδέποτε ἐπανορθοῦται.

Καὶ πῶς πρέπει λοιπὸν νὰ πράττω, ἵνα μὴ
ὑπερβαλλόντως σπείδω !

β') *Μὴ συνήθιζε τὰ παιδία σου εἰς νέας
χρείας.*

Ἀνάγκη ὁ ἄνθρωπος νὰ τρώγῃ καὶ νὰ πίνῃ·
ἀλλὰ δὲν οφείλει νὰ πίνῃ τὴν πρῶϊαν καὶ ζεστόν
τι· ἂν λοιπὸν τὸ παιδίον σου δὲν θέλῃ τὸν κα-
φέν, μὴ ἀνάγκαζε αὐτὸ πρὸς τοῦτο. Πολλάκις
ἤκουσα παρὰ μητέρων : « τὴν πρῶϊαν πρέπει ὁ
ἄνθρωπος νὰ λαμβάνῃ ζεστόν τι, » ἀλλὰ τὴν
ἀπόκρισιν εἰς τὴν περὶ τοῦ « διατί τοῦτο » ἐρώ-
τησίν μου οὐδεμία ἔδωκεν. Ὑδρῶν, γάλα, κα-
φές, τέϊον, σοκολάτα, σοῦπα, εἶνε ὅλος ἀδιάφο-
ρον· ἂν τὸ παιδίον σου εὐχαριστῆται εἰς ἀπλού-
στατόν τι, μὴ ἐξαναγκάζε αὐτὸ πρὸς ἄλλα.

Πρέπει νὰ δύναται νὰ ἀπολαύῃ πάντων τούτων
τῶν ποτῶν, ἀλλ' ἐπιτρέπεται νὰ παραλείπῃ
πάντα τὰ τεχνητὰ καὶ νὰ εὐχαριστῆται εἰς πρό-
γευμα ἐξ ὕδατος καὶ ἄρτου. Ἐπὶ πολλὰ ἔτη οὕτω
ζῶν εἶχον κάλλιστα· οὐδεὶς δὲ πρὸς τοῦτο μὲ
ἠνάγκαζεν, ἀλλ' ἤμην ἐλεύθερος· καθ' ἣν ὥραν
ἐνεδύομην, ἔτρωγον τεμάχιον ἄρτου, ἔπινον ἐν ἡ
δύο ποτήρια ψυχροῦ ὕδατος καὶ ἠσθανόμην ἐμαυ-
τὸν λίαν ἀκακίον καὶ ἱκανὸν πρὸς ἐργασίαν.

Ἀναμφιβόλως δύνασαι νὰ προτρέψῃς τὰ παι-
δία σου εἰς τοῦτο, ἂν μὴ ἀφ' ἑαυτῶν ἐσκέφθησαν
αὐτό· πρέπει ἐκ πείρας νὰ γνωρίσωσιν ὅτι ψυχρὸν
ὑδρῶν καὶ ἄρτος εἶνε κάλλιστον καὶ ἡδύτατον πρό-
γευμα· ὁσάκις δὲ θέλουσι νὰ τὸ ἐπαναλάβωσιν,
ἐπιτρέπε αὐτό. Βεβαίως δὲν θὰ ἐπαναλάβωσιν
ἀφ' ἑαυτῶν ὅ,τι εἶνε αὐτοῖς δυσάρεστον ἢ πε-
ριττόν, ἀλλὰ μόνον ὅ,τι εὐχαριστεῖ αὐτὰ· διατί
δὲ νὰ μὴ παραχωρήσῃς εἰς αὐτὰ τὴν ἡδονὴν
ταύτην; Ὅ,τι συμβαίνει ὡς πρὸς τὴν τροφήν
καὶ τὰ ποτά, γίνεται καὶ εἰς ἄλλα πράγματα.
Διατί νὰ φορῇ τὸ παιδίον χειρῶν, ἀφοῦ δὲν
κρυώνει; Διατί τὸ κοράσιον νὰ κάθηται ἐπὶ τῆς
καθέλας, ἀφοῦ δὲν εἶνε κουρασμένον; Φίλος μου
τις ἦτο διδάσκαλος ἐν Βελγικῇ οικογενεῖᾳ· ἐν-
ταῦθα ἔπρεπε τὰ τέκνα μετὰ τὸ γεῦμα νὰ κά-
θηνται μίαν ὀλόκληρον ὥραν ἤσυχα ἐπὶ τοῦ ἀνα-
κλίντρον καὶ μόνον ν' ἀναγινώσκωσιν εἶχον τὴν
ἄδειαν, διότι, ἐλέγετο, πρέπει νὰ γείνη ἡ πέψις.
Πολὺ ὅμως προτιμότερον θὰ ἦτο νὰ πηδῶσιν ἐν
τῷ κήπῳ.

Ἄν τὰ παιδία σου πληρώσῃς χρεῶν, πάν-
τοτε θέλει δυσαρεστεῖ αὐτὴ ἢ ἐκεῖνη· ἂν μαλ-
θακῶς τὰ ἀναθρέψῃς, θέλουσιν αἰετοπε πᾶσχει,
τ. ἔ. δὲν θὰ εἶνε εὐτυχῆ.

γ') *Καὶ αὐτὴ ἡ σκληραγωγία πρέπει νὰ
εἶνε εἰς τὰ παιδία σου χαρὰ, ἡδονή.*

Εἶδον πολλάκις κατὰ τὰς ψυχροτάτας ὥρας
τοῦ χειμῶνος, ὅτε πίπτει ἄπειρος χιῶν, στρα-
τιώτας τρέμοντας καὶ ριγούντας πρὸ τῆς φυλα-
κῆς [βάρδιας] των καὶ βαίνοντας ἄνω καὶ κάτω
περὶ αὐτήν. Οὗτοι εἶχον περιτυλίξει ἐπιμελῶς
τούς ὤμους των μὲ τὸν μανδύαν των, ἀλλὰ αἱ
χειρῖδες αὐτῶν ἐκρέμαντο ἐκ τοῦ ξίφους. Ἠρώ-
τησα γνωστὸν μοί τινα ἀξιωματικόν : « διατί οἱ
στρατιῶται δὲν φοροῦσι τὰς χειρῖδας των; Αἱ
χειρῖδες αὐτῶν τοσοῦτον ἐπάγωσαν, ὥστε μῶλις
δύνανται νὰ κρατῶσι τὸ ὄπλον. »

Ἀπόκρισις : Αἱ χειρῖδες δὲν εἶνε ὑποχρεω-
τικά.

Ἐγώ : Εἰς τί λοιπὸν χρησιμεύουσιν οἱ μαν-
δύαι ἐκεῖ ἐπὶ τῶν ὤμων; Ὁ ἄνθρωπος αὔριον θὰ
κεῖται ἐν τῷ νοσοκομείῳ. Διατί δὲν ἐνδύεται τὸν
μανδύαν του;

Ἀπόκρισις : Ἀλλὰ, Θεέ μου, τοῦτο εἶνε
ἀπλούστατον : διότι σήμερον ὁ μανδύας δὲν ἐπι-
βάλλεται.

Ἄλλοτε πάλιν εἶδον τοὺς παῖδας νὰ βραδίω-
σιν ἐν μεγίστῳ ψύχει ἐν τῷ κήπῳ τοῦ σχολείου
ἔχοντες μέχρι τῶν σφυρῶν τοὺς πόδας ἐν τῇ
χιῶνι, ἀνευ μανδουῶν, ἀνευ χειρῶν, τοὺς πλεί-
στους ἀνευ πύλου (εἰ καὶ ἐν τῷ δωματίῳ εἶχον
πᾶν δυνατὸν μέσον πρὸς ἀπόκρισιν τοῦ ψύχους).
Φωνάζοντες καὶ ἀλαλάζοντες ἐκτιζον φρουρίον ἐκ
χιόνος, σὺν αὐτοῖς δὲ ἐκτιζον καὶ ἐγώ, καὶ ὅτε
ἐτελειώσαμεν τὸ ἔργον, παρεστήσαμεν τὴν πτώ-
σιν τοῦ φρουρίου.

Τοὺς φρουροῦντας στρατιώτας ἐλυπούμην,
ἀλλὰ τοὺς παῖδας οὐχί.

Σὺν δὲ καθήκον, οὐδαμῶς δύσκολον, εἶνε νὰ
κατορθώσῃς ὥστε τὰ τέκνα σου τὴν σκληραγω-
γίαν νὰ θεωρῶσι προπαρασκευὴν πρὸς ἡδονήν.

Ὁδήγησον τὰ παιδία σου εἰς τὴν τοιαύτην
ὁδὸν τῆς ἀπολαύσεως, ὥστε νὰ δύνανται νὰ
καρτερῶσι καὶ ὑπομένωσι πολλά, νὰ δύνανται
νὰ στερεῶνται πολλῶν, χωρὶς δι' αὐτὸ νὰ εἶνε
ἥττον εὐτυχῆ.

Εἶχον νὰ σοὶ ἀνακινώσω ἔτι τινα ἐκ τῆς ἐν
τῷ βίῳ μου πείρας, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ πράξις εἶνε
ἀνωτέρα τῆς θεωρίας, δύνασαι νὰ ἐπιδιώξῃς μᾶλ-
λον τὴν ἐμπειρίαν. Ἀκόμη εἰς ἐν μόνον πρέπει
κατ' ἐξοχὴν νὰ ἐπιστήσῃς τὴν προσοχὴν σου :
« τὴν συνήθειαν τοῦ ὑποφέρειν ἀλγηδύνας ».

Εἶνε μεγάλη εὐτυχία τὸ νὰ δύναται τις νὰ
ὑποφέρῃ πόνους ἡσύχως· ὅστις ὅμως παραπονεῖ-
ται καὶ θρηνεῖ, διότι ἐκόπη ποτὲ τὸν δάκτυλον,
ἢ ὅστις οὐδύρεται καὶ πίπτει ἐπὶ τῆς κλίνης, διότι

ἔχει πόνον τινά, γίνεται καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους
βάρος.

Τὰ παιδία δύνανται ὑπερβολικῶς νὰ καρτε-
ρῶσι καὶ συνήθως ἐλάχιστα αἰσθάνονται τοὺς
σωματικούς πόνους· λοιπὸν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ οἱ γο-
νεῖς οὐδὲν θετικὸν ἔχουσι νὰ κάμωσιν, οφείλουσι
δὲ μόνον νὰ προφυλάττωνται μὴ κακῶς συνηθί-
σωσι τοὺς παῖδας καὶ ἐκθηλύνωσιν αὐτούς. Ἄν τὸ
παιδίον σου πῆσῃ, ἄφες αὐτὸ νὰ κεῖται· θὰ ση-
κωθῆ μόνον του. Καὶ ἂν κλαίῃ; οἰκοθεν θὰ
παύσῃ κλαῖον.

Νῦν δ' ἐπανέρχομαι αὐθις εἰς τὸν πρῶτόν μου
κάνονα : « Βραδέως καὶ ἐσκεμμένως ! » Βλέπεις
ὅτι ὡς πρὸς τὴν σκληραγωγίαν τὸ κύριόν σου ἔρ-
γον εἶνε νὰ ἀφίνης τὸ παιδίον ἡσυχον, νὰ μὴ τὸ
ἐμποδίξῃς· θετικῶς μόνον ἐλάχιστα δύνασαι νὰ
πράττῃς. Ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας δύναται τὸ παι-
δίον νὰ κεῖται ἐπὶ σκληρᾶς κλίνης. Ἄν δὲ τὸ θέ-
ρος παραπονῆται διὰ τὸν ἐν τῇ κλίνῃ καύσωνα,
παρηγόρει αὐτὸ ὑπισχνόμενος ἀπαλλαγὴν ἐκ τοῦ
καύσωνος τούτου κατὰ τὴν εὐτυχῆ ἔκτην ἡμέραν
τῶν γενεθλίων του· ὅταν δὲ φθάσῃ αὕτη, ἄς
ἀπαλλαγῇ τῆς στρωμνῆς. Οὕτως ὁ παῖς θὰ πο-
θήσῃ τὴν σκληρὰν κλίνην, ὅ,τι δ' ἄλλως εἶνε
στέρησις θὰ θεωρῆ τῶρα ἀπόλαυσις. Ἀλλὰ καὶ
ἐν τούτῳ μὴ σπείδε. Ἄν τὸ ὄματιον τοῦ ὕπνου
σου εἶνε ψυχρὸν, ἄφες εἰς τὰ παιδία ἐπὶ πλείονα
χρόνον τὴν ἐκ πτερῶν στρωμνὴν, — εἶνε σχεδὸν
ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ἂν ἀπὸ τοῦ 4ου, τοῦ 6ου ἢ τοῦ
8ου ἔτους ἀρχίξῃ νὰ κατακλινῆται ἐπὶ στρωμνῆς
ἐξ ἐρίου. Ἄν ἐν μείζονι ἢ ἐν τῷ συνόλῳ, ἂν
κατὰ τι πλέον ἢ ἔλαττον, κατὰ τι ταχύτερον ἢ
βραδύτερον διακτηρηθῶσιν αἱ κύρια βάσεις, δὲν
ἔχει πολλὴν σημασίαν.

ΝΗΣΙΩΤΙΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ

Η ΛΑΧΤΑΡΑ ΤΟΥ ΓΕΡΟ ΑΝΕΣΤΗ

1

Πέρασε τὴ ζωὴ του ὁ γέρος μας ὁ νησιώτης
στὴν ζενιτειά, ζωὴ παραδαρμένη, καρβοτσα-
κισμένη ζωὴ. Ὅχι καὶ πῶς τὴν ἔφαγε τὴν
ψυχὴ του ἡ φτώχεια κ' ἡ κακομοιριά του, ποῦ
μάλαμα ἔπαινε καὶ κάθουνα γινότανε. Ἀπὸ
τέτοιους πόνους ἡ ψυχὴ του δὲν ἔπαιρνε. Τὸν
κρυφότερωγε ὅμως πάντα τῆς πατρίδας ὁ ἀκοί-
μητος ὁ καημὸς, καὶ σὰν εἶδε κι ἀπόειδε πῶς
ἐλπίδα πιά δὲν τοῦ ἀπέμεινε, σὰν ἀρχίζε κ' ἐν-
νοιωθε στὰ γέροντα στήθια του τὴν ἀνατριχίλα
τοῦ Χάρου, τόκαμε ἀπόφαση καὶ τραβήξε κατὰ
τὰ παιδικήσια λημέρια του.

Παράξενος ὁ γέρος ὁ Ἄνεστης. Γιὰ τοῦ κό-
σμου τὰ μεγαλεῖα δὲν τὸν πολυέμελε κιόλας,

μά ως τόσο να γυρίση και να ξεφυτρώση ανάμεσα στους δικούς του με τέτοια χαλκία, ύστερ' από χρόνους και χρόνους αγωνία και βία, δέν του έρχότανε και πολύ. Θα πής οι καθαυτοί οι δικοί του συχωρεμένοι όλοι, κι άλλους απ' άνίψια και τέτοιους δέ θανάτωνε πιά, εξόν ίσως δυό τρείς αξαδέρφους, γέρους κι ατύτους. Μά πάλε, από δω τό γύριζε, από κει τό γύριζε, δέν του πήγαινε. Τόνειρό του είτανε να ξαναφανή στην πατρίδα του, μά να είναι και κατιτί. Δέν τό κατάφερε τόνειρο; Τι να πηγαινέ τώρα και να τους δείχνη τή γύμνια του. Έλα δά όμως που δέν μπορούσε και να πεθάνη στα ξένα! Να βήση στα ξένα, και με τό σημερα με τό αύριο, ζής στα ξένα. Μά να πεθάνη στα ξένα; Να σε παραχώσουνε, λέει, μες στην κρύα εκείνη τή λάσπη, και σύγκαιρα οι πατριωτές σου να γλυκοκοιμούνται μες τό μοσκομυρισμένο τους χώνια, αυτό δέν μπορούσε να τό βαστάξη ο ξενιτεμένος ο γέρος.

Τόθελε λοιπόν και τό λαχταρούσε να πεθάνη στον τόπο του, και ξεκίνησε με τάπομεινάρια του είναι του. Να πάη όμως μέσα στο χωριό, και να τους πη πως εγώ είμαι ο Τάδες, — δέν τάποκοτούσε αυτό.

— Έπειτα είναι κι άργά. Ποιός θα με πονήση πιά τώρα! Έλεγε μοναχός του καθώς άραζε τό βαπόρι σε λιμάνι που γειτόνευε με τάγαπημένο νησι του.

Άμα βγήκε στην πολιτεία εκείνη, ίσια στο Σπιτάλι, μαζί με τό έχει του.

— Να μείνουν αυτά εδώ, τους λέει τους ανθρώπους εκεί. Έμένα δέ μου είναι και πολύ χρειαζόμενα. Ο πρώτος που αναλάβη κ' είναι έτοιμος να μισέψη, του τά χαρίζετε.

Και γίνεται άφαντος ο γέρο Άνέστης.

Τραβήξε κατά τή σκάλα, βρήκε καίκι, και σ' ένα μερόνυχτο μέσα έβλεπε τις δλόχαρες άκρογιαλιές του νησιού του.

2

Έκει που ή Πλάση λές και λούζεται κάθε ταχυνή και λαμπροφοριέται θεοφώτεινη, ολοκάθαρη και παρθένα, που μήτε κουρέλλι μήτε παλιόχαρτο πολιτισμού δέ βλέπεις άπάνω στάσπραγάλα τα χαλκία που στρώνονται στην άκρογιαλιά, εκεί που στα πρώτά του χρόνια ο γέρος μας έπαιζε μανάλαφρη καρδιά και με ξένοιαστο νου, εκεί ξαναβρέθηκε τώρα καταδαμασμένος από του χρόνου τάκαταπόνετο χέρι, σκυφτός, ζωρωματιασμένος, βουλιασμένα τά μάτια του, και τά χέρια τρεμάμενα. Παράμερη έξοχή, που τό καλοκαίρι μονάχα τή θυμούνται οι χωριανοί και τή διαλέγονε για τά ξεφαντώματα τους. Τώρα όμως, άνοιξη ακόμα, ο γέρος ο Άνέστης πλανιότανε όλομόναχος στην ξεχασμένη εκείνη

γωνιά του κόσμου, βγάζοντας ξεφωνήματα κι άκατανόητα λόγια, κάθε φορά που άγνάντευε βράχο, χωράφι ή κορφοβούνι τριγύρω, και του θύμιζε τής νιότης τά χρόνια. Μιά πάν στην άλλη μάζευότανε στον αναγαλλιασμένο του νου οι παλιές οι ιστορίες, τά παλιά τά γλέντια, τά περασμένα τά πρόσωπα και τά πράγματα, που κάθε κύμα έλεγεσ και του τά τραγουδάγε με τό γλυκό του μουρμουρητό, εκεί που πλαγιασμένος τώρα στον ήλιο μισοάνοιγε κάθε λίγο τάδυνατισμένα του μάτια να τις δη άλλη μια και να τις χύση μες στην ψυχή του τις ανάλλαγες, τις άγέραστες όμορφίες τής πατρίδας του.

Θάλεγεσ πως άναστήθηκε μαζί με τό νου του και τάποσταμένο κορμί του, κι ως τόσο, καταπονημένο τόσους χρόνους από τή μαύρη τήν ξενιτεία, και τώρα πάλι με' άξαφνης χαράς καρδιοχτύπια συνταραγμένο, χειροτέρευε άντις να καλλιτερέψη, και σαν τό φύλλο τρεμούλιαζε.

Μόλις τό βράδυ βράδυ, σαν άρχιζε τό σκοτάδι και πλάκωνε, κι αυτός ακόμα λόγιαζε με μάτια όνειριασμένα τάντικρινά τά βουνά ενός άλλου νησιού, καταπόρφυρα με τήν αντιφεγγιά του βασιλεμένου του ήλιου, — μόλις τότες τό θυμήθηκε πως όταν ξεπήδηζε από τό καίκι κ' έσυρε κατά τήν έξοχή, δέ νοιάστηκε μήτ' ενός μερόνυχτου ψωμί να πάρη μαζί του.

— Κι ά μείνω και νηστικός μια νυχτιά, τί πειράζει! λέει τότες. Θα με θρέψη τής πατρίδας τάγέρι ως τό ταχύ.

Κι άποκοιμήθηκε στην άκρογιαλιά, κοντά στης θάλασσας τό νανούρισμα, μαγεμένος ο νους του με τις μύριες εικόνες που τις άνιστορούσε όλες εκείνες τις ώρες.

Δέν τά ξανάνοιξε πιά τά βαρεμένα του μάτια ο γέρος. Πιά γνωστικό κι από πολλούς φίλους τό κύμα, άπάνω στη μεγαλύτερη ευτυχία τής πονοδαρμένης εκείνης ψυχής, τηνε νανούρισε με τό μουρμουρητό του και τήν έστειλε μια και καλή στην άγκαλιά τής Άθναςίας.

ΑΡΓΥΡΗΣ ΕΦΤΑΛΙΩΤΗΣ

ΤΑ ΑΡΙΣΤΟΥΡΓΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

Η ΞΕΝΙΤΕΙΑ

Παρακαλώ σε, Κύριέ μου, και προσκυνώ σε, Θεέ μου, άρρώστιαν εις τήν ξενιτεία του ξένου μήν του δίνης. Η άρρώστια θέλει στρώματα, θέλει μεγάλη πάστρα, θέλει μαννούλα στο πλευρό, γυναίκα στο κεφάλι, θέλει αδελφές δλόγυρα να τον καλοτηράνε.

Μά τ' είδαν τά ματάκια μου, μά τ' είδαν τά καμήνα, πως θάρτουνε στην ξενιτεία τον ξέν' όντας πεθάνη' δίχως θυμιάμα και κερι, δίχως παπά και ψάλτη, δίχως μαννούλας κλάματα, γυναίκας μοιρολόγια.

ΣΚΕΥΕΙΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ

[Έκ βιβλίου μετά θάνατον έκδοθέντος].

1

Πόσοι άνθρωποι άκατοίκητοι. Νομίζεις ότι διακρίνεις καπνόν άποθρόσκοντα από τής στέγης, παράθρον φωτιζόμενον. Πλησιάζεις. Κανείς. Έρημία!

2

Οι άνθρωποι γηράσκουν, αλλά δέν ώριμάζουν.

3

Αι αισθήσεις έχουν θύρας συγκοινωνίας μεταξύ των. Τοιαύτας θύρας έχουν και αι τέχναι.

4

Άνέγνωσα τήν ώραιάν αυτήν σκέψιν του Σενέκα: «Οι φιλόδοξοι όμοιάζουν προς τους σκύλους εκείνους, προς τους όποιους ρίπτεις κομμάτια κρέατος και οι όποιοι τά άρπάζουν εις τον άέρα, με τό στόμα ανοικτόν, τον λαίμον προτεταμένον, περιμένοντες τό έπόμενον κομμάτι και μή άπολαμβάνοντες, μή τρώγοντες καν τό ριφθέν. Άχόρταγο!».

5

Όταν θέλουν να κάμουν τάχδονια να ψάλλουν καλά, τά τυφλώνουν. Όταν ο Θεός θέλη να έχη μεγάλους ποιητάς, εκλέγει δύο ή τρεις, εις τους όποιους στέλλει μεγάλας τινάς θλίψεις.

6

Έχω τό αισθημα του γελοίου λίαν άνεπτυγμένον. Το γελοϊόν με ένοχλεί. Γελώ, άλλ' ύποφέρω. Με πειράζει επί των άλλων, όπως και επ' έμου.

7

Ένέργεια! Ένέργεια! Άντι να όνειροπολή κανείς, καλύτερον να πλανιζή ξύλα δια να κυκλοφορή τό αίμα.

8

Πόσοι άνθρωποι με βιβλιοθήκας, επί των βιβλιοθηκών των όποιων ήμπορούσε να έπιγραφη, ως επί φαλιδιών φαρμακείου: «έξωτερική χρήςις».

9

Η ειρωνία. Τι άντιστηπτικόν!

10

Αυτός ποιητής! Το πολύ έφιππον πεζικόν!

11

Άδιάφοροι: δέν ύπάρχουν. Η άγαπής ή μισείσ!

12

Άναλογίζομαι τό τέλος του κόσμου. Λογικώς, κατά τους ανθρώπινους νόμους, θα όμοιάξη προς τήν γένεσιν του. Άπόψυξις, βαθμιαία εξάντλησις του πυρός, έλλειψις καυσίμου ύλης. Και όλίγοι έπιζώντες, άνθρωποι και ζώα, έρποντες ψηλαφητά μέσα εις τά σπήλαια.

13

Ο κίνδυνος είναι μέθη, ή όποια ξεμεθά τον άνθρωπον.

14

Όραία σύγκρισις προς τους άστέρους εκείνους, οι όποιοι έσβέσθησαν, άπέθανον προ χιλιάδων έτών και των όποιων τό φως διαρκεί και θα διαρκέση άκόμη επί έτη. Εικών του άποθανόντος δαιμονίου, τής άθναςίας του έργου. Ο Όμηρος μάς φαίνεται ότι ψάλλει άκόμη.

15

Εύλον, φλόξ και τέφρα: πειραματική άπόδειξις του σώματος και τής ψυχής.

16

Έχομεν τήν ίδιαν ήλικίαν, άφού έχομεν τήν ίδιαν θλίψιν.

17

Ιστορία: Η ζωή των λαών.

Μυθιστορία: Η ζωή των ανθρώπων.

18

Παρηγορών τον άλλον, δανείζεις επί άποδόσει.

19

Αι ήμέραι τόσον μεγάλαι—τά έτη τόσον σύντομα!

ΑΛΦΟΝΣΟΣ ΔΩΔΕ

ΜΕΓΑΛΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

ΕΚ ΜΙΚΡΩΝ ΣΥΜΒΑΝΤΩΝ

Ο Έπαμεινώνδας και ο ύπαδπιότης του.

Έννοήσας ο Έπαμεινώνδας ότι ο ύπασιπότης αυτού έλαβε χρήματα πολλά παρά τινος αίχμαλώτου, προσεκάλεσεν αυτόν ενώπιόν του και είπεν:

— Είς έμε μέν άπόδος τήν άσπίδα, συ δέ άγόρασε καπηλείον, όπου να ζήσης του λοιπού· διότι τώρα, ότε έγεινες εις των πλουσιών και μακαριών, δέν θα έχης πλέον τήν όρεξιν να εκτίθεται εις τους κινδύνους των μαχών.

ΔΑΝΕΙΟΝ ΠΝΕΥΜΑ

Είς εξετάσεις τής ιατρικής σχολής, ο καθηγητής έρωτά:

— Τι θα εκάμνυτε αν έπρόκειτο να θεραπεύσετε τυφοειδή πυρετόν;

Ο εξεταζόμενος σιωπά.

— Και αν παρουσιάζοντο μαζί και άλλαι έπιπλοκαί, πως θα έπρεπε να τάς πολεμήσετε;

Ο εξεταζόμενος μετά ζωηρότητος:

— Αί, μά τότε, κύριε καθηγητά, θα σάς έπροκαλούσα εις συμβούλιον.

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Άγών κατά τής φυματιώσεως.

Ίδρύθη εν Λονδίνω «Έθνική Έταιρεία κατά τής φυματιώσεως» υπό τήν προεδρίαν του πρίγκιπος τής Ουαλλίας. Ο λόρδος Σώλσβαρυ είναι εναντίος τής δια νόμου ύποχρεωτικής χρήσεως τής «φυματινης», ενώ ο λόρδος Ρόσβερυ ύπερμαχεί. Εν τούτοις ή Βασίλισσα έδωκε πρώτη έξοχον παράδειγμα καταστρέψασα 36 εν των βασιλικών βουστασιών, κατοικουμένων υπό άγγελάδων, αίτινες δια τής φυματινης άπεδείχθησαν πάσχουσαι.

Η κυκλοφορία τοῦ Λονδίνου.

Καθ' ἐκάστην αἱ πολυάριθμοι σιδηροδρομικαὶ γραμμαὶ, αἵτινες ἐκ τῶν περίεξ ἔρχονται εἰς τὸ Λονδίνον, κομίζουν 960,000 ἐπιβατῶν, πάντας κατοίκους τῶν περιχώρων. Ἐντὸς τῆς πόλεως λειτουργοῦσι μεταφέροντα σωροὺς ἐπιβατῶν 3170 λεωφορεῖα καὶ 1000 ἄμαξαι ἵπποσιδηροδρόμου· εἰς ταῦτα προσθετέον καὶ 11,034 ἀγοραίας ἄμαξας. Εἰς τὸ περίφημον Στράνδ διέρχονται ἐντὸς μιᾶς ὥρας 1288 ἄμαξαι καὶ 5660 πεζοί.

Τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἀγγλίας.

Κατὰ τὴν νεωτάτην ἔκθεσιν ὑποβληθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἀρ. Ρ. Γκίφφεν εἰς τὸ βασιλικὸν Ἰνστιτούτον τῶν Ἀποικιῶν, περὶ τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς ἐν γένει καταστάσεως τοῦ Ἀγγλικοῦ Κράτους, ὁ πληθυσμὸς ὁλοκλήρου τοῦ Ἠνωμένου Βασιλείου μετὰ τῶν ἀπερᾶντων αὐτοῦ κτήσεων ἀνέρχεται εἰς 407 ἑκατομμύρια, ἐξ ὧν μόνον τὰ 50 ἑκατομμύρια εἶνε Ἀγγλοὶ. Ἀπὸ τοῦ 1871 ὁ πληθυσμὸς ἠϋξήθη κατὰ 125 ἑκατομμύρια. Τὰ ἔσοδα τοῦ Κράτους ἐκ φόρων ἀνῆλθον κατὰ τὸ 1897 εἰς 6¹/₂ δισεκατομμύρια φρ., ἐξ ὧν τὰ 3 δισεκατομμύρια 700 ἑκατομμύρια κατεβλήθησαν ὑπὸ Ἀγγλῶν καὶ τὰ λοιπὰ ὑπὸ τῶν διαφόρων ὑποτελῶν. Ἡ κίνησις τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς κατὰ τὸ 1897 ἀνῆλθεν εἰς 35 δισεκατομμύρια.

Τίνες τῶν πλανητῶν κατοικοῦνται;

Εἰς τὴν «Γερμανικὴν Ἐπιθεώρησιν» τοῦ Μαρτίου πραγματεύεται τὸ ζήτημα τοῦτο ὁ διευθυντὴς τοῦ ἀστεροσκοπεῖου τῆς Γοττίνγης Γουλιέλμος Σούρ, καταλήγει δὲ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα πορίσματα τῆς ἐπιστήμης φαίνεται ἔχον ὅλα τὰ συστατικὰ ὅπως κατοικῆται ὁ πλανήτης Ἄρης, εἰκόζεται δὲ ὅτι ἀνάλογα συστατικὰ ἔχουσιν οἱ πέντε δορυφόροι τοῦ Διὸς καὶ οἱ δορυφόροι τῶν ἀπλανῶν ἀστέρων, ἀν ὑπάρχουσιν, ὡς τοῦ Σειρίου. Ὁ Ζεὺς δὲν εἶνε κατοικήσιμος, οὔτε ἡ Ἀφροδίτη, οὔτε ὁ Ἑρμῆς· πλήρης δὲ ἀμφιβολία ὑπάρχει περὶ τοῦ Κρόνου, τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τοῦ Ποσειδῶνος.

Ποῦ δὲν ὑπάρχουν ψύλλοι.

Κατὰ παρατηρήσεις ἐξερευνητῶν τῆς Ἀφρικῆς τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς γῆς, ὅπου δὲν ὑπάρχουν ψύλλοι, εἶνε ἡ Σαχάρα. Πέραν τοῦ 30^{ου} βαθμοῦ πλάτους ἐν τῇ ἐρήμῳ δὲν ἀπαντᾷ πλέον τὸ ἐνοχλητικώτατον ζώφιον. Ὡς λόγος δὲ τῆς ἐλλείψεώς του ὑποτίθεται ἡ υπερβολικὴ ξηρασία.

Σιδηροδρομικαὶ πρόοδοι.

Πολλὰ μέτρα ἐλήφθησαν ὅπως οἱ διασχίζοντες τὴν Σιθηρίαν διὰ τῆς νῦν κατασκευαζομένης μακροτάτης σιδηροδρομικῆς γραμμῆς μὴ καταπονῶνται ἐκ τῆς μονοτόνου καθείρξεως ἐντὸς στενοχώρου ἄμαξης. Πρὸς τοῦτο εἰς ἐκάστην ἄμαξοστοιχίαν θὰ προστίθεται φορητὴ βιβλιοθήκη ἐκ συγγραμμάτων ἰδίως ἀναφερομένων εἰς τὴν Σιθηρίαν, ἔτι δὲ ἄμαξα ἀνευ διαχωρισμάτων ἀποτελοῦσα πλήρη αἴθουσαν μετὰ κλειδοκυμβάλου. Εἰς τὸ ὅπισθεν μέρος τῆς

ἄμαξοστοιχίας θὰ ὑπάρχη εὐρυτάτη ὑαλοφρακτὸς βεράνδα, ἐκ τῆς ὁποίας θὰ ἐκτυλίσσειται ἡ ἀτελεύτητος θέα τῶν στεππῶν· ἐκεῖ θὰ εὐρίσκειται καὶ πλήρης συλλογὴ μετεωρολογικῶν ὀργάνων. Τὰ διάφορα διαμερίσματα τῶν ἄμαξῶν θὰ ἐπιπλωθῶσι μετὰ πολυτελείας, ἀλλὰ κατὰ τρόπον ὥστε νὰ πλύνονται καὶ νὰ ἀπολυμαίνωνται εὐκόλως. Ὡς προσάρτημα τῆς ἄμαξοστοιχίας θὰ ὑπάρχη καὶ φωτογραφικὸν ἔργαστήριον, χάριν τῶν ἐπιθυμούντων νὰ φωτογραφῶσι καθ' ὁδὸν τοποθεσίας καὶ σκηνογραφίας.

Ἀνάλυσις ἀνθρωπίνης ζωῆς.

Μετὰ πολλῆς ψυχρότητος Ἀμερικανὸς ἐπιστήμων ἀναλύει εἰς τὸ περιοδικὸν Scientific American ὡς ἐξῆς τὴν ζωὴν ἀνθρώπου ἀποθανόντος εἰς ἡλικίαν 50 ἐτῶν :

Ἡμέραι ἐργασίας	6,500
Ἡμέραι ὕπνου	6,000
Ἡμέραι διασκεδάσεως	4,000
Ἡμέραι ἀσθενείας	500
Δρόμος ὃν διέτρεξε καθ' ὅλον τὸν βίον χιλιόμετρα	20,000
Ἀριθμὸς γευμάτων	36,000
Κατανάλωσις κρέατος, χιλιόγραμμα	3,000
Ἰγθῶν, αὐγῶν καὶ χορταρικῶν χιλιόγρ.	1,500
Διάφορα ποτὰ λίτραι	32,000

Οἱ ὀδόντες τῶν πτηνῶν.

Τὰ πτηνὰ δὲν ἔχουσι πλέον ὀδόντας, εἶχον ὁμως ἄλλοτε, ὡς φαίνεται. Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου φέρεται ὁ Ἀρχαιοπτεροῦξ, εὐρεθεὶς ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἀγορασθεὶς ὑπὸ τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου ἀντὶ 17,500 φράγκων. Οὗτος ἀκριβῶς διότι εἶχεν ὀδόντας ἐθεωρήθη ὡς ἔρπετον κατ' ἀρχάς, ἀλλ' ἐξηκριθῆθη κατόπιν ἐκ τῆς πτερωτῆς οὐρᾶς ὅτι εἶνε πτηνόν. Τὸ μέγεθός του εἶνε ἴσον πρὸς περιστερᾶν, ἡ κεφαλὴ του μᾶλλον συνεσταλαμμένη, μακροτάτη δὲ ἡ οὐρά. Ἐὰν κατὰ τύχην δὲν ἔμενον ἀπολιθωμένα πτερά τινα τῆς οὐρᾶς, θὰ εἶχεν ὀριστικῶς καταταχθῆ ὑπὸ τῶν ἐπιστημόνων εἰς τὰ ἔρπετά!

ΠΡΑΚΤΙΚΑΙ ΓΝΩΣΕΙΣ

ΤΟΥ ΚΑΘ' ΗΜΕΡΑΝ ΒΙΟΥ

Ἰσχυροτάτη κόλλα.

Κτυπήσατε ἐν λεύκωμῳ αὐγοῦ μέχρις οὗ ἀφρίση ἐντελῶς, τὸ δὲ ὑγρὸν, τὸ ὅσοον θ' ἀπομείνη διὰ μεταγγίσεως, ἀναμίξτε μετ' ἐλίγης ἀσβέστου εἰς λεπτὴν κόνιν. Φυλάξατε τὸ μίγμα ἐπὶ 24 ὥρας εἰς δροσερὸν μέρος, κατὰ προτίμησιν ἐντὸς ἀηλίου ὑπογείου. Ἡ κόλλα αὕτη κολλᾷ ταχέως καὶ ἰσχυρῶς ὅ,τι δῆποτε.

Πρὸς ἐκποματισμὸν τῶν φιαλῶν.

Ὅταν τὸ πῶμα φιάλης δὲν ἐξέρχεται εὐκόλως, βρέξατε διὰ βραστοῦ ὕδατος τεμάχιον πανίου καὶ περιτυλίξατε τὸν λαιμὸν αὐτῆς. Μετὰ 2-3 λεπτά ἐπέρχεται διαστολὴ καὶ τὸ πῶμα ἀφαιρεῖται εὐκόλως.